

17

19

2

3. J.

4. J.

5. J.

6. J.

1. J.

2. J.

2

10
1781, 3.

DISSERTATIO INAUGURALIS JURIDICA
DE
JUDICE RELIGIONIS
IN GERMANIA NON TOLERATAE.

QUAM UNA CUM SUBJUNCTIS
EX UNIVERSO JURE COROLLARIIS
AUSPICE

P. 356.

DEO TER OPTIMO MAXIMO
ANNUENTE INCLYTO SENATU JURIDICO
PRAESIDE

PRAENOBILI, CLARISSIMO ET CONSULTISSIMO DOMINO
D. JACOBO JOSEPHO HAUS, J. U. D.
REVERENDISS. ET CELSISS. S. R. I. PRINCIPIS EPISCOPI BAMBERG. ET WIRCEB.
FRANCIAE ORIENT. DUCIS CET. CET. CONSILIARIO AULICO, JURIS NATURALIS
ET PUBLICI GERMANICI PROFESSORE PUBLICO ET ORDINARIO,
PRO CONSEQUENDIS SUMMIS IN UTROQUE JURE
HONORIBUS

PUBLICAE TUEBITUR
TRIBUS PRO MORE RIGOROSIS EXAMINIBUS TENTATUS ET APPROBATUS
GEORGIUS ANTONIUS VOLLERTH,

RATISBONENSIS,
JURIIUM CANDIDATUS EMERITUS
IN AUDITORIO JURISCONSULTORUM
DIE MARTII ANNO MDCCLXXXI.
Horis ante & post meridiem consuevis.

Typia Francisci Ernesti Nitribitz, Universitatis Typographi.

PRESENTATIO JURIS

DE

REBUS

IN

REBUS

DE

REBUS

DE

REBUS

DE

REBUS

DE

REBUS

DE

REBUS

DE

REBUS

DE

100

*N*ullum facile tempus, hoc nostro, erat tractando huic, de quo dissertationem inscripsi, argumento opportunius, tum trabentibus in istam cogitationem frequentioribus hodie rerum exemplis ac scriptis, tum potissimum, quod jam omnium ferme animi, ab inimica aemulatione religionis alieni, ad illam tranquillitatem sunt composui, ut aequum hac de re iudicium & edici possit & exaudiri.

Ego quidem, dum eam aggredior, non exhauriendam esse putavi, sed leviter tantum, attamen per omnia ejus capita deli-

A

ban-

*bandam, temporis, quod ad scribendum istud opusculum sup-
petebat, brevitatem admonitus. Illam autem primam mihi le-
gem dixi, ut animum offerrem, non quidem qui religionem
exuerit, sed neutrius tamen partis favoribus obnoxium; alte-
ram, ne quod proprii mansuetudo ingenii suggereret, pro jure
venditarem, sed instituta Imperii nostri perfecte sequerer leges-
que, quas vero, ubi fieri potuit, quin ipsa earundem sententia
circumveniretur, molliendas prius esse duxi, quam peregrino
moribus nostris rigore onerandas.*

*Iis igitur, qui eadem mentis temperantia mecum utentur,
si absque invidia tractasse visus fuero rem odio plenissimam,
de hoc imprimis mihi gratulandum censebo.*

DE

DE
JUDICE RELIGIONIS
IN GERMANIA NON TOLERATAE.

§. I.

Status quaestionis.

De Judice religionis dum agere instituo, in limine hujus tractationis proferre necessum est, quo intuitu argumentum istud mihi sumserim delineandum. Poteest enim inprimis eo sine haec causa in medium proferri, ut ipsa Ecclesia principaliter sua interesse credat, de ea ut fiat disquisitio ac decisio. Qui respectus etsi frequentior sit, a meo tamen scopo est alienus, cum illuc unice respiciam siquando in civili republica de ea re quaestio incidat, quod illam definiri hujus praecise & principaliter interfit. Sunt autem multae & publicae & privatae rationes, quae illam suppeditant: nam cum a certae religionis professione aut jus civitatis adipiscendum vel retinendum pendere possit in genere, aut etiam

liberum istius religionis exercitium publicum vel privatum; cum porro certam doctrinam profitentibus reservata esse possint legibus reipublicae specialibus, aut etiam privatorum dispositionibus diversa jura vel praerogativae, facile est plures concipere casus, quois innexa est de religione praeliminaris ac quasi decretoria quaestio, veluti cum agitur de jure standi in comitiis vel Imperii vel provincialibus in genere, aut de accessu ad aliquod collegium aut dicasterium aut munus singulare, quod vel ad Imperium iterum spectat, vel ad territorium, & vel politicum est, vel etiam ecclesiasticum (a), aut de participatione jurium in acquirendis e. g. bonis immobilibus, hereditatibus, legatis &c. vel denique de solo jure civitatis, & quae sunt reliqua. (b) Porro vel ita de religione hujusmodi personarum agitur, ut illam proferre aut probare necessum sit extra judicium, tantum ut se commonstrent ad aliquod jus capeffendum idoneos, vel mora desuper disceptatione in judicio; & vel ad contradictionem personae privatae, vel ob delationem publico nomine factam, vel inquisitionem institutam ex officio. In ista casuum diversitate posteriorem mihi sumo dilucidandum, cum scilicet publico nomine sit de religione disquisitio eo fine, ut appareat, num quis jura civilia in genere, & quae porro ab his pendent, retinere possit, debeatve, num secus. In qua tamen re sic versabor, ut facile sit eadem principia aliis etiam casibus applicare.

- (a) Sic cum reservatum ecclesiasticum quoad A. C. addictos non minus, quam quoad catholicos stabilitum sit; cum ex dispositione Pacis speciali aut ex anni dieique normalis observantia, secundum L. L. Imperii publicas ad plura capitula aliasve fundationes pias & ecclesiasticas pervenire tantum possint A. C. addicti, vel hi mixtim cum catholicis; cum dominus territorialis ex jure reformandi, suoque, quo utitur in Ecclesiam jure, personas officii ecclesiasticis

cis inter protestantes praeficiat &c. nemo non videt, circa munera etiam ecclesiastica hanc causam agi posse.

(b) Vid. etiam GONNE *Diff. de probatione religionis* Erlang. 1751. §. 10. §§. 170 ser *Abhandlungen aus dem teutschen Kirchenrecht*. Frankfurt. und Leipzig 1772. IV. *Abh.* §. 2. S. 129.

§. II.

Series dicendorum.

Quaestio de doctrinae cujusdam in rempublicam introductione aut de personarum eandem profitentium civili tolerantia cum movetur, tanquam de re porro in republica valitura, ad potestatem ea pertinet legislativam. Leges ejusmodi postquam & universorum actionibus & tribunalibus perscriptae sunt, si jam de singulis personis aut societatibus quaestio incidat, num tolerari debeant, num minus, quod doctrinam amplectantur, qualem Leges reipublicae ratam habent, aut quae illis est adversa, illam definire est potestatis judicariae. Si demum agatur de rationibus, quibus iterum secundum leges, sed in universum, nullo singulorum intuitu habito, novorum cultuum in republica ortus aut progressus impediatur, has potestas inspectoria atque executoria sensu latiori sumta sibi sumit partes. Quapropter breviter in primis de jure imperantis dicam circa controversias fidei ac sectarum diversitatem atque introducendam aut stabiliendam in republica novam religionem; adducam postea leges publicas circa sacra, quae coli unice in Imperio nostro fas est; ex quibus si aliqua consecratoria deduxero, transibo ad judicia, quae secundum istas normas explicantur, ubi recensitis aliorum opinionibus proferam, cui & ex quo fundamento ista jurisdictio competat, quae causae illuc

spectent, quo ordine tractandae sint, & quo exitu, quae in illis Domini territorialis aut Caesaris sint partes. Denique paucis verbis de rationibus potestatis inspectoriae circa eandem rem concludam.

§. III.

De jure Imperantis statuendi circa cultuum in republica diversitatem, & circa fidei controversias.

Ut igitur de jure legislativo circa istud argumentum ordiamur, novitates in rebus ad religionem pertinentibus vel extrinsecus advehuntur per homines doctrinae haecenus in republica ignoratae addictos de novo in jus civitatis recipiendos, aut per dogmata aliunde in rempublicam nostram penetrantia, vel in ipso civitatis nostrae sinu nascuntur controversiae de capitibus religioni essentialibus, & post has sectarum diversitas. Utramque rem curam Imperantis sibi deposcere in aprico est, cum tanti intersit rei publicae, unam tantum ibi vigere religionem. (a) Priori autem periculo facilius obviam iri posse pariter clarum est: sed in altero casu, dum altas jam radices egit forte malum, nonnisi cum summa universi, qua late patet, territorii commotione eradicandum; dum potentiores etiam & plures patronos invenit cives, caute applicandam esse medicinam, ne cum impetu in illud facto crescat resistendi pertinacia, larvaque libertatis conscientiae opportune factionibus politicis superinducta, respublica repleatur tumultibus, unde exitus sit nullus, nisi per ejus ruinas. Inde igitur enascuntur de antiquis sacris stabiliendis atque confirmandis consilia, aut de controversiis ex suprema auctoritate definiendis sopiendisque, aut nova etiam tolerantur, praeter antiquam doctrinam, dogmata, variis

variis tamen cautionibus circumpositis, aut plane, quod magis
 est, recipiuntur etiam ac stabiliuntur in republica. Si jam de jure
 Imperantis politici ejusque juris fundamento quaestionem moveas,
 video nostrates tantum non omnes in advocariae ecclesiasticae ter-
 minis continere Imperantem, immemores sane, quod in isto casu
 potius sibi patrocinium efflagitet respublica, quam ecclesia. (b)
 Separandum quippe esse statum extraordinarium ab ordinario ne-
 mo est, qui hic sentire non debeat. In hoc quidem merito Impe-
 rans Ecclesiae semel in rempublicam admissae, suaeque propria for-
 mula ex instituto divino utenti res suas sociales finit habere liberas,
 ejusdem decreta custodit, suisque praesertim, si rempublicam pa-
 riter juvent, legibus roborat, omnia ejusdem instituta cura tanto
 majore prosequitur, quo laetius eorundem recta observantia rem-
 publicam facit efflorescere. At dum res tranquille amplius in Ec-
 clesia non aguntur, atque contentiones male cohibitae jam ad ip-
 sam etiam respiciunt rempublicam, tunc utique solertiore oportet
 esse Imperantis industriam. Consiliorum ea de re, sic dictae
 reformationis tempore seculo XVI. in Imperio nostro initorum,
 ut aevum antiquius novissimumque subinde non minus foecundum
 praeteream, in actis & Legibus nostris plena sunt omnia, quae si-
 quis nostrorum cum fide atque industria colligeret, atque cum
 sana crisi examinaret, integrum facile jurium Caesareorum ac co-
 mitialium circa sacra systema positivum secundum LL. & obser-
 vantiam noviore nobis esset propositurus. Recitavit equidem
 comitialia hujus etiam temporis gesta complura strictim DAHMI-
 US. (c) qui tamen aliquibus eorundem tantum penitus expensis (d)
 maluit omnium ad observantiam publicam stabiliendam vim atque
 efficaciam generalibus aut ambiguis verbis suspendere ac tantum

NON

non penitus frustrari. (e) Speciminis loco quaedam gesta ejus temporis annotare liceat: Sic conspicimus, post damnatam civili auctoritate, quae Pontificis solius decisionem est infecuta, pendente tamen provocatione ad Ecclesiam processit, doctrinam neotericam, de illa per Imperium non propaganda interdictum (f), praeceptum de doctrina, prout haecenus fuerat in Imperio recepta, deinceps praedicanda, ad ipsos etiam parochos & concionatores immediate directum, (g) suspensionem controversiarum tranquillitatem publicam interturbantium de articulis fidei quibusdam in dubium vocatis sub poenarum civilium comminatione (h); porro post Statuum apud Caesarem de promovendo Concilio universalis intercessionem saepius repetitam (i) Imperatorem, qui pro eodem convocando auctoritatem suam vehementius interposuit apud Pontificem, (k) atque in illius longiori cunctatione Concilium nationale cogendum duxit (l), aut ubi istud etiam difficilius obtineretur, collecta saltem scissae in utramque partem religionis eruditorum, maxime Theologorum, opera rem tractari jussit saepius in Comitibus, (m) ita tamen, ut, de quo ibi conveniretur, non equidem pro decisione Ecclesiae ab omnibus sit accipiendum, nec fiat cum cujusdam ex doctrinis catholicis dispendio, nec sit irrefragabile, sed ad leniendas tantum aut sopiendas interim controversias serviat, (n) iudicio Ecclesiae submissum (o); sacrorum denique novorum juxta veterem doctrinam stabilitam in Imperio tolerantiam civilem, (p) immo injunctam etiam lege Imperii Statibus, non obstante jure reformandi, necessitatem, ut exercitium eorundem liberum in suis territoriis ex anno normali permittant; cum variis ejusdem confectariis. quae hic praetermittimus.

(a) Voici le principe fondamental des lois politiques en fait de religion. Quand

on

on est maître, de recevoir dans un état une nouvelle religion, où de ne la pas recevoir, il ne faut pas l'y établir: quand elle y est établie, il faut la tolérer.
 MONTESQUIEU de l'esprit de lois L. 25. chap. 10.

- (b) Quod anam praebuit sarcasms protestantium, e. g. nos Ecclesiam fingere, cujus veluti Primas sit Pontifex summus, Archimareschallus autem aut enker, aut Dux generalis natus sit Imperator. SCHILTER de libere. Eccl. Germ. L. I. §. 15. vel uti acerbius loquitur EV. OTTO Or. de jure Imperatoris & Statutum Imperii circa sacra pag. 13. Imperatori in Ecclesia faciviciae sacerdotalis apparituram & executionem eorum, quae manum requirunt, esse relictam.
- (c) Diss. de jure comisorum circa sacra. §. 17 - 27.
- (d) §. 35 - 37.
- (e) §. 28. 31.
- (f) potissimum R. I. 1529. §. 7. seq. R. I. 1530. §. 37.
- (g) R. I. 1524. §. 29. 1529. §. 8. 1530. §. 38. 1544. §. 54. 64.
- (h) Ibidem §. 55. in f. & 57.
- (i) E. g. R. I. 1526. §. 1. R. I. 1529. §. 1. 1530. §. 4.
- (k) Ibid. §. 2. R. I. 1532. II. §. 2. &c.
- (l) R. I. 1529. §. 2. 1530. §. 5. R. I. 1541. §. 22. R. I. 1544. §. 78.
- (m) R. I. 1530. R. I. 1541. §. 9. 15. R. I. 1544. §. 80. ubi: dadurch die schwere Mißbrauch ge bessert, und die nachtheilige Trennung und Spaltung der Religion auch der Stände daraus erfolgt Mißtrauen, Widerwill und Unfreundlichkeit geringert und teutscher Nation vorkallender Nachtheil, Schaden und Abfall abgestellt und verhütet werde. Add. R. I. 1545. §. 9. 79. R. I. 1548. §. 6. Transf. Pass. §. 6. R. I. 1555. §. 7.
- (n) R. I. 1530. §. 10. 1541. §. 9. 17. freundlich und christlich, jedoch unversindlich unterreden und allen möglichen Fleiß anwenden sollten, alle irrige Puncten zu christlicher Einigkeit, Vergleichung und rechten Verstand zu bringen.
- (o) Ib. §. 10. 15. 1544.
- (p) Transf. Pass. §. 8. 10. R. I. 1555. §. 13. I. P. O. Art. 7. §. 1.

B

§. IV.

Praesertim ex systemate Protestantium.

Plus est, quod Protestantes Imperantibus eo nomine tribuere debeant. Cum enim iis Ecclesia non sit societas divinitus instituta, suisque propriis instructa Imperantibus, sed quoad interna convictio assensusque huic vel illi doctrinae impertiendus finitur esse liber, reliqua omnia directioni potestatis civilis substant, ac jura ecclesiae socialia eodem modo, sicut aliorum in republica existentium corporum collegiorumque se habeant, ut tanta solum gaudeat autonomia, quantum reipublicae rationes admittunt, taciteve vel expresse concesserunt, tanto magis sese exferit Imperantis tum in omnibus ecclesiasticis negotiis, tum speciatim in controversiis de religione in casibus etiam ordinariis auctoritas; maxime cum doctrina eorundem de decidendis per Ecclesiam ejusmodi controversiis ita sit comparata, ut nunquam facile usum praebeat (a). Definitio enim controversiarum de dogmatibus in eum finem, ut jam eredi eadem ab omnibus oporteat, prorsus est a systemate eorum aliena, nec aliud voluerunt, cum propositas sic dictae reformationis tempore dubitationes ad concilium generale vel nationale revocarent, sub formula: *ein freyes christliches Concilium*, quam ut alter alterum argumentis suis convinceret, omnesque sponte in eandem descenderent sententiam, absque legislatoria auctoritate. Unde rem solis committi Theologis nefas duxere, immo admittendos esse quoslibet, quois exstantior esset de rebus doctrinalibus notitia, & potissimum Principes aequali ferme cum Theologis sacrarum rerum scientia eo tempore imbutos. Finis vero istius discussionis non futurus fuisset veritas, sed resolutis

juris dubiis conspiratio, eo usque, donec nova aliquis iterum in medium proferat (b). Istud autem quantae sit molis, nemo non sentit. „Videndum igitur, ut cum BOEHMERO (c) loquamur, „an non in sensu laxiori ac a priori plane diverso decisio hic locum cum habere possit, quae denotet approbationem publicam doctrinae alicujus controversae hoc sine factam, ut approbata tantum publice doceatur in publico religionis exercitio, & ita tranquillitas publica conservetur; „quam BOEHMERUS consentientibus omnibus suae religionis doctoribus (d) tribuit Imperanti absque necessario Theologorum concursu, quos quidem consulendo bene faceret, eorum tamen opinionibus haud obstrictus.

(a) Qua de re infra plaribus. Interim audiamus J. H. BOEHMERUM *Jure eccles. Profes. L. 1. T. 1. §. 29. Quae ritur quis Judicis partes sustinere debeat? Ecclesia judicem constituit. Sed ecclesia est totum aggregativum; ergo rursus quaeritur: quanam ecclesia hanc decisionem formare debet, an singulae, an plures conjunctim summae, an omnes; quid fiet, si discrepent? si plures conjunctim summae unius provinciae, quem exitum decisio habebit, si ipsa membra ministerii, si facultates theologicae inter se dissentiant. Quorum sententia praevalentibus? An omnes materialiter decidere possunt, ut singulorum sententiae judicatis accenseri debeant, an vero majora? sed hoc vix asseri potest, quia alioquin Pontificii id ipsum nostratibus olim jure objecissent, quod tamen admittere noluerunt.*

(b) BOEHMERUS loc. cit. §. 16. sqq. LEYSER *Med. ad Pand. Tom. VIII. pag. 593. sqq.*

(c) *Ibid. §. 31.*

(d) Vid. potissimum THOMASIUS in *vindictis juris majestatici circa sacra*; utpote qui hoc loco totus in eo est, ut clero jus definiendi controversias fidei plane neget, illudque jus, quod externam concernit observantiam, soli adscribat Principi; praesertim §. 44. ubi his verbis suam doctrinam complectitur: *In omni republica Majestas seu summa civitatis ubique potestas datur. Vt hujus summae potestatis Magistratus politicus christianus determinare poterit per*

leges omnes actiones civium jure naturae aut divino positivo universali nondum determinatas. Ecclesia est in republica, non vero respublica in ecclesia. Ecclesiae nullum imperium a Christo & Apostolis in N. T. datum est. Non possunt esse duae summae potestates legislativae &c. in una republ. Ministri Ecclesiae & reliqui, qui in societate ecclesiastica vivunt, sunt subditi Magistratus politici. Ergo Magistratus politicus etiam horum actiones etiam ad religionem pertinere determinare poterit, modo legibus illis nihil jubeat, quod juri divino universali repugnat. Add. IDEM in Tr. german. von dem Recht Evangelischer Fürsten in theologischen Streitigkeiten. Confer, quoque LYNCKER dissert. de superioritate sacra §. 11. 14. ubi concludit: In his omnibus Principes laudabiliter admodum Theologos in consilium advocare solent, ut materiam quasi dispositionis seu legis consistorialis disponant, auctoritate postmodum Principis ei quasi forma accedente. ZECHIUS Medic. de jure reform. P. I. C. 3. §. 53. „ Num juri Principis reformandi id relictum putas, ut ea abolere possit? Ego sane nullus dubito: facit enim Imperans, quod sui est officii, dum caverit, ne perpetuum pomum Eridos, ne inextinguibilis litium atque odiorum materia statum suum perpetuis exponat turbis „ Moser von der Landsobohheit in geistlichen II. B. 4. Cap. 5. §. p. 126. Wann Streitigkeiten unter denen Theologen entstehen, ist, nach denen Reichsgesetzen, ein Evangelischer Stand, wann seine Landes-Versaffung kein anders erfordert, befugt, seinen Theologen zu befehlen, wie sie sich betragen, und was sie lehren, oder wovon sie schweigen sollen oder nicht. Dieses sage ich als ein Rechtsgelehrter, und was dem teutschen Staatsrecht, nicht aber was der H. Schrift gemäß sey.

G. L. BOEHMERUS *Princ. Jur. Can.* §. 262. ubi: „ In religionis exercitio „ per reipublicam determinando versatur jus reformandi. Hoc tanquam pars „ juris majestatici circa sacra per Imperium R. G. est simul penes Imperatorem „ & Imperium. Statibus Imp. vero competit per unicuiusque territorium & „ nonnisi a superioritate territoriali subordinata legibus Imp. ratione dependet; „ non vero ab ullo alio jure vel seculari vel ecclesiastico. „ Non est igitur, „ ut ad istam Principis potestatem fundandam ad jus ab Ecclesia in eum devolutum provocetur eum HANKERO *Diff. de Jure circa sacra, in specie de jure reformandi.* Coct. 1780, §. 22. not. & §. 24.

§. V.

§. V.

Leges Imperii de certarum fidei formularum praeter antiquam religionem tolerantia & aliarum prohibitione.

Ex ista doctrina igitur Imperantis est, exoriente quadam in republica de dogmatibus religionis contentione, definire, quae velit unice doceri, dogmata, quem cultum exerceri, sine qua publica approbatione nequidem ipsa intra controvertentes transactio esset suffectura; cum econtra Catholici civili potestati nihil relinquunt, nisi quod definitioni ipsius Ecclesiae accelerandae operam navare, convocatis in sua republica conventibus, & ad eum finem institutis, ut novatores disputationibus ad errores deponendos permoveantur, praeparare, sine ulla dogmatum aut definitione aut approbatione, nisi quae ipsius Ecclesiae iudicium insequatur, doctrinam dentque aliam aut permittere, aut si e re reipublicae non sit, possit interdiceret. Ea igitur, quam sibi competere persuadebantur Status protestantes, potestate ducti, nova, quae sic dictae reformationis tempora suggerebant, dogmata suorum territoriorum Ecclesiis intulere; cumque eadem sic publica constituerent auctoritate, non tantum cultum eisdem convenientem ordinarunt, sed & antiquis sacris exitum indixerunt, ad jus suum reformandi provocantes (a). Suo etiam nomine articulorum fidei, in quibus a catholicis recederent, recensionem, quam confessionem Augustanam vocant, ipsi in Comitibus ediderunt, non Ecclesiae. Imperator vero cum reliquo Imperio, postquam de componendis de religione controversiis consilia incassum cecidissent, satis sibi esse putavit, dum A. C. addictis Statibus initio solis, deinde etiam iis, qui inter eos reformari dicebantur, pacto publico cum

illis inito, pacem concederet, non tantum, ut ipsi novae huic doctrinae libere possint vacare, sed eandem etiam suis in territoriis stabilire atque ordinare: At cum istarum religionum origo alia etiam ingenia ad pares ausus provocarit, enataque sint inter eos varia opinionum monstra; ne pluribus adhuc repleretur, atque indecorum in modum scinderetur Germania, neque novitarum istarum disseminandarum audacia rudia plebis ingenia misere circummagitaret, nescia, quo denique se convertant, visum fuit alias doctrinas prorsus proscribere, atque repetitis vicibus interdiceret, ne locus ullus eisdem in Imperio permitteretur, *Recessu* nempe *Augustano* de 1555. §. 17. verbis: Doch sollen alle andere, so obgemeldten beyden Religionen nicht anhängig, in diesem Frieden nicht gemeynet, sondern gänzlich ausgeschlossen seyn. & *Ratisbonensi* de 1566. §. 5. ubi dispositum: Auf daß aber in mittler Zeit den verführischen, je länger je mehr, beyden, der alten Religion und Augsburgischen Confession, zuwider einbrechenden Secten und irrigen Opinions kein Raum noch Statt gelassen, sondern dieselbe von dem H. Reich E. M. unserm geliebten Vaterland abgewendet werden: So haben Wir uns mit ihnen, den gemeinen Ständen, und sie sich hinwieder mit uns verglichen, daß solcher Secten und irriger Opinions, so, wie gemeldt, sich von beyden, der alten Religion und Augsburgischen Confession, absondern und derselben zuwider seyn, vermöge des Religionsfriedens keine gelitten noch gedult, sondern allenthalben der Gebühr und dem R. S. gemäß abgeschafft werden. *Instrumento denique Pacis Osna-*
bru-

brugenſis Art. 7. §. 2. Praeter religiones ſupra nominatas nulla alia in ſacro Imperio Romano recipiatur vel toleretur. Contra Anabaptiſtas in ſpecie ob inſignem iſtius ſectae perverſitatem conſtituta videri poſſunt in Rec. Imp. 1529. §. 6. 1535. §. 13. 1544. §. 24. 1541. §. 87.

(a) Territoriorum Dominos, non ipſas eccleſias, iſtorum dogmatum complexum novumque cultum conſtituiſſe loquuntur LL. Imp. e. g. Pax Rel. §. 15. Keinen Stand des Reichs von dieſer Augsb. Confessions Religion, Glauben, Kirchengebrauchen, Ordnungen und Ceremonien, ſo ſie aufgericht oder nachmals aufrichten mögten in ihren Fürſtenthumen, Landſchaften und Herrſchaften, dringen &c. Teſtatur etiam hiſtoria eccleſiaſtica, ſectas, inter ipſos ortas proteſtantes, auctoritate Principis ſublatas fuiſſe, conditis eorum juſſu novis ac magis determinatis articulis, de quo unicum exemplum allegaſſe ſufficiat, variorum ſcilicet motuum in eccleſiis proteſtanticis excitatorum cauſa, potiſſimum ob cryptocalvinismus inſtitutum ab Electore Saxonico 1574. conventum Torgaviſem, conditamque ab eo & ſuis praſcriptam eccleſiis concediae, ut vocatur, formulam: quod exemplum alii etiam Principes ſunt inſecuti. Vid. Mosheim's vollſtändige Kirchengeschichte. (Schlegl. Ueberſ. Heilbronn.) III. B. II. Abſchn. II. Th. §. 37. folg. Quorum conſilio operaque uſi fuerint Status, dum iſthaec inſtituerent, tam parum hic referre attinet, quam ſi alteri eoidam ſocietati e. g. Academiae lex ſcribatur, ubi non tam qui ſuggerit conſilia, quam qui ſtatuit, autor legis eſſe exiſtimatur.

§. VI.

Unde Dominum territorialem alias adhuc ſectas, praeter has, de quibus LL. Imp. diſponunt, aut recipere aut tolerare nefas eſt.

Vim iſtarum legum quidem eludere conantur haud pauci nec vulgaris notae auctores, qui dum modo inter gratioſam tolerantiam & tolerantiae ſeu exercitii religionis concedendi neceſſitatem, modo inter perſonarum atque religionis tolerantiam, modo

do inter diversum istarum legum ad Imperium aut ad territoria respectum distinguunt, his non obstantibus Domino territoriali saluum esse asserunt, pro suo reformandi jure ex libera voluntate aliis adhuc sectis exercitium religionis concedere, (a) aut saltem negato quidem exercitio religionis in suo tamen territorio relinquere imperturbatos, (b) ad praxin quoque & exempla haud infrequentia provocantes (c). Verum si omnia acta publica, quae allegatas s. antec. Leges antecesserunt, consulas, Imperio non tam curae fuisse conspicitur, quid circa tolerantiam exercitiumve religionis subditis largiendum Statibus Imp. pro necessitate injungendum sit: (Patrocinium enim a Statibus protestantibus ratione subditorum suae religionis sub Dominis catholicis susceptum in causa fuit, quare de necessaria aliquando exercitii religionis concessione secundum annum normalem I. P. O. art. 5. §. 31. seq. aut tolerantia quadam temporaria ejusdem art. §pho 35. per accidens quaedam disponerentur) sed istud potissimum Imperium tenebat sollicitum, ut sacrorum multitudine Germania purgaretur, neque esset cujusvis sectae recepraculum. Quamvis nunc pro sacris tantum protestanticis petita atque obtenta tolerantia fuerit, quamvis ipsi de cetero Status protestantes paratos se atque obstrictos profiterentur, ne locus ullus in suis territoriis aliis adhuc doctrinis pateat (d); curatius tamen istam juris reformandi de cetero agniti restrictionem expressis legibus & saepius sanciri e re visum fuit. Quis porro non tantum ne cultus publicus aliis adhuc sectariis indulgeatur, sed etiam ne ullo modo tolerantur, praeceptum fuit, ut ita incassum hic inter personarum tolerantiam ipsiusque cultus publice exercendi libertatem discrimen applicetur. Sane personas aliis addictas de fide opinionibus *extra pacem* collocat Recessus Imp. August. 1555. loco supra

supra recensito, non cultum solummodo publicum proscribit. Et Pax Westphalica non recipiendam tantum, sed nec *tolerandam* aliam esse religionem statuit, ubi certe, cum articulo ejusdem pacis quinto sacrorum receptio ac tolerantia tanta cum sollicitudine distincta fuerint, non est credibile, articulo septimo eidem tolerantiae vocabulo alium sensum fuisse inditum. Immo frustra laboratum fuisset in interdicens aliis sectis publico cultu, si easdem saltem in sinu suo retinere ac fovere placuisset. Personarum de reliquo tolerantiae eatenus concedi potest, si, num sacra colant aliena, necdum constat, aut si inscii in errores inciderint, aut in iis haereant dubii, meliorem non recusantes informationem; verum quod ultra est, merito ad ipsarum etiam doctrinarum sive religionum patrocinium refertur.

(a) GONNE de *probat. relig.* §. 20. not. l. ubi nullam sibi constare rationem asserit, quare potestas Statuum tolerandi sectas prohibitas ad *singulas personas* restringi non etiam ad *universas ecclesias* porrigi debeat. Add. BIEDERMANN Diss. de *jure reformandi territoriali ad tres religiones in Imp. R. G. receptas baud restricto.* Hal. 1771.

(b) J. H. BOEHMER *Jur. eccles.* L. 1. T. 1. § 58. ZECH *Med. de jur. reform.* P. II. C. 4. §. 71. not. 131. HENNIGES *Medir. ad Pac. Westph.* spec. 6. art. 7. §. 2. not. h. p. 379. plurimique alii.

(c) Cum ad usum territoriorum germanicorum provocatur, in quibus aliae etiam sectae tolerantur, istud vel intelligitur de Judaeis vel de aliis sectariis christiani nominis. Quod Judaeos atinet, sunt, qui istorum tolerantiam sub nostrarum LL. prohibitionem non comprehendit exinde non immerito deducant, quod haec instrumento pacis ceterisque legibus multo antiquior, sicque dispositio generalis prohibitiva tanto minus potuerit specialibus de eorum tolerantia juribus derogare, cum haec Imperio optime perspecta, immo ipsis legibus suo modo stabilita, nec tamen postea expresse sublata, quin ne quidem de ea quaestio mota fuerit. Sed accedit altera magis urgens ratio,
 C
 haec

haec scilicet, communiter Judaeos in Imperio censi debere non toleratos sed
 revera bannitos. PUFENDORF *Obs. Jur. univ.* Tom. II. Obs. 1. §. 19.
 ita ut solus Imperator antiquitus in usu habuerit bannum istud solvere, pa-
 cemque iis restituere: sed cum successu temporis per A. B. cap. 9. aliasque
 Imperii leges scilicet *Reform. polit.* de 1530. 1548. 1577. §. 20. idem con-
 cessum fuerit Statibus, & per privilegia specialia nobilitati Imp.; illi profecto
 Judaei, qui neutrius gaudent patrocinio, utique sunt adhuc pro non toleratis
 reputandi, id quod ipsae leges allegatae non obscure insinuant Quod si ergo sectis
 christianis pariter non toleratis applices, tam diu etiam pro talibus erunt
 censendae, donec Statibus de tolerantia ijs impertienda ab Imperatore &
 Imperio facta fuerit copia. Istarum igitur ratione praxin solam incertam
 valde jurium esse magistrum cuius liquet: nec ad observantiam inde eru-
 endam sufficit aliquid hinc inde admitti legibus contrarium, nisi pariter de Im-
 perii consensu & approbatione constet: nunc autem res nostrae ita sunt com-
 positae, ut non facile quidquam deferri ea de re ad comitia soleat ad dis-
 sensum monstrandum, nisi gravis causa & communiter metuenda oppor-
 tunam praebet occasionem; & cum deferretur, segnius conferuntur consilia.
 In judiciis Imp. econtra istam praxin male haberi, sane saltem aliqua, quae
 nos edoceant, exempla. Singulare tamen est, dignumque quod hic annotetur,
 in Camera Imperiali motam non ita pridem quaestionem, num appella-
 tio ab homine interposita, qui *Memnonis* doctrinam sequitur, pro deserta sit
 reputanda, eoquod iuramentum, a quo ista secta abhorret, cuique aliam asse-
 verationem, bey dem Wort der Wahrheit, substituit, neglexerit, quod tamen
 subinde ut formale appellationis ex certorum territoriorum privilegio requiritur.
 Camerales in diversas tracti sententias rem in medio reliquerunt Vi-
 sitatio tamen novissima illi accessit sententiae, quae hanc contestationem
 bey Mannen Wahrheit pro iuramento reputandam atque admittendam censuit,
 hocque placitum Imperio commendandum decrevit. Vid. *conclusum Visita-
 tionis de 13. Octob. 1768* apud collectorem anonymum der *Visitations-
 schlosse die Verbesserung des Justizwesens betreffend. Lemgo 1779.*
 I. Abth. p. 86. cum commentario editoris II. Abth. p. 468. sqq. ipsamque
 dubium camerale p. 245.

(d) Vid. e. g. declaratio Statuum protestantium ad propositionem Caesaream

1566:

1766: Dieweil ein jeder Stand in solchen Sachen für sich selbst allein, und seine Unterthanen Rechenschaft zu geben schuldig — erkennen uns schuldig, seyn auch willig, nicht allein für unsere Personen uns keiner sectirischen Opinion theilhaftig zu machen, sondern auch solches in unsere Kirchen oder bey unsern Untertanen, Universitäten und Schulen nicht zu gestatten. Apud LEHMANNUM in *actis de pace religiosa* L. II. C. 4. p. 101. & iterum: Daß sie — nicht gestatten wollten, daß einige Sect, sie heiß wie sie wolle, in ihren Kirchen mit ihrem Willen Statt, Platz oder Raum hätte. Ibid. L. III. C. 5. pag. 327. add. C. 7. p. 330.

§. VII.

Cum leges allegatae utique ad territoria respiciant.

Ex quo demum etiam facile conficitur, male leges supra recitatas ad solum trahi Imperium, quatenus unius reipublicae formam sustinet, nec intelligi pariter de territoriis singulis, quatenus illa separatis iterum formulis legibusque utuntur. Quod imprimis statuisse videtur GONNIUS (a) refutatus a MOSERO (b), cui deinde oblocutus est SCHOTTIUS (c), respondente iterum suamque sententiam tuente MOSERO (d). GONNIUS quidem vim legum istarum regulariter in territoriis etiam Statuum valere, sed contrariis legibus territorii aut observantia illis ita derogari posse existimat, ut effectus earundem in universo tantum perduerent Imperio, in territoriis autem ex peculiaribus hisce institutis essent. Verum ista sententia speciem iusti vix habet, cum inter scriptores juris publici hodie facile conveniat, legislatoriam Statuum potestatem contra leges Imperii locum equidem invenire, ubi in capitibus juris privati, ut communi cuidam succurratur defectui, velut in subsidium quid statuit; in iis autem, quae jus publicum concernunt, & sunt juris prohibitivi, & quorum

ratio ita est perdurans, ut illa servari hodie adhuc universi non leviter intersit Imperii, certissime exulare. Aliis igitur consultius videtur, prorsus negare, quod intentio legum istarum etiam ad territoria porrigatur, quas scilicet jura tantum illa, quorum catholici, A. C. addicti & ita dicti reformati in Imperio sunt participes, aliorum sacrorum aequalis non tribui, jura autem in territoriis adipiscenda in medio relinqui, & a Domini cujuslibet territorialis voluntate ac beneplacito pendere voluisse asserunt; ita ut, qui in aliquo aut forte in omnibus territoriis, non obstante religione, jure civitatis in Imperio non donata, quorumvis jurium munerumve capax esset, ad officium tamen ad universum respiciens Imperium, e. g. Assessoris Camerae Imp. non posset admo- veri. Istud etiam discrimen ajunt alibi in legibus Imperii & Pace potissimum Westphal. non raro esse obvium, cum e. g. non obstante, quod omnes tres religiones aequaliter sint in Imperio toleratae, aequalibusque fruantur juribus, invitae tamen non sint eadem leges, quo minus, si in territorio quodam anni normalis possessio aliquam earundem destituat, ob singularem istam rationem ibidem aut prorsus non tolerari, aut diversis, respectu aliarum religionum, juribus censei possit. — Verum in ista sententia hoc statim absonum neminem fugere potest, quod sic, dum inter effectus publicos in universo Imperio atque in territoriis singulis distinguitur, negari nequeat, Statui cuidam Imperii denegari religionis in Imperio reprobatae professionem, cujus tamen profitendae, immo exercendae, libertatem ipse, non repugnantibus iisdem legibus, vilissimo suo posset largiri subdito. Nam quo minus ipsi Status alia sacra legibus Imperii non probata suscipere possint, tum ipsorummet declaratio supra relata, tum exempla, rum leges.

leges, quae neminem excipiunt, tum denique ipsa hujus sententiae ad Imperium, ad quod illi immediate spectant, restrictio ventant. Deinde si cuilibet territorii Domino concessum foret, unicuique adhuc sectae liberum in territorio suo portum concedere, suasque iisdem replere terras, atque ad quaelibet admittere jura, misera futura fuisset legum nostrarum cura, ut eae tantum a muneribus in universo Imperio obeundis, quorum perpauca sunt, e. g. Consilarii Imp. aul. aut Assessoris Camerae, aut quae sunt apud aerarium aut exercitum Imperii, arcerentur. Utique si a muneribus tantum in Imperio obeundis sectarios vacare jussisset nostra lex, ista sententia suo non destitueretur fundamento: sed cum prorsus non tolerari debere constituerit, qua late patent fines Imperii, non solummodo munerum capessendorum occasio, istis personis abstinendum est. Atque sicut protestantium ad tribuna- lia Imperii, aliaque officia admissio religionis non amplius repro- batae sequela fuit tantum non necessaria; sic pariter, postquam ali- as sectas nullibi tolerandas esse sancitum fuerat, per justam conse- quentiam iis etiam archidicasteriis Imperii fuit interdictum (e): ut itaque, qui in posteriori haerent, effectum admittant, non ipsam causam. Demum postquam sectae ejusmodi non negantur legibus Imperii prohibitaе, cumque jus reformandi Statuum esse debeat eisdem subordinatum, & hujus exercendi potestas ratione illorum sacrorum, quae jam in Imperio sunt tolerata, initio magnis mo- tibus in contentionem vocata fuerit, nunc autem horum tantum sacrorum respectu concessa, in reliquis adhuc earundem legum prohibitioni substat; non video, undenam istud novam adhuc, praeter illas tres, religionem tolerandi jus Statuum proficisci que- at. Statibus itaque aliarum adhuc religionum tolerandarum co-

piam

C 3

piam expresse factam non fuisse jam sufficere posset ad istam sententiam refellendam, sed expresse adeo illam negatam esse, tum alia jam adducta, tum ipsa etiam hujus prohibitionis Paci Westph. adjectae cum dispositione immediate antecedente connexio ostendit. Nam sicut de catholicis Statibus confidi poterat, quod illi alteri adhuc sectae inter subditos praesidium certe nunquam sint impertituri, ita ex parte Statuum protestantium ea res metu non vacabat. Postquam igitur articulo Pacis septimo dispositum erat, quidnam Statui A. C. ad sic dictorum reformatorum sacra transeunti vel hujus religionis Statui in ejusmodi territorio succedenti aut vicissim liceat *subditis* parem religionem professis concedere, statim ex catholicorum monito (f) subjunctum est, alias tamen religiones recipi vel tolerari non licere. Unde tanto minor potest superesse dubitatio, quin Statuum territoria huic prohibitioni apprime subsint (g). Quae igitur, si cum intentione legum, quae in eliminandis prorsus ejusmodi sectis versabatur, cum ipsorum Statuum promissione, qui se illis locum nullum in territoriis suis relicturos esse sunt contestati (§. praec. not. d.) & denique cum ipsis legum verbis conferas, quae ubilibet, allenthalben, abrogandas esse statuunt (§. V.), vix est, ut in ista sententia adhuc praesidium aliquod collocare possis (h).

(a) l. e. cujus verba sunt: *Distinguedi sunt tolerantiae civilis effectus civiles inuisu universi Imperii & singulorum territoriorum — Ne illis fruatur non approbatae religionis sectator, licet in particulari territorio toleretur, impedire omnino videtur adducta, ex I. P. O. art. 7. prohibito. Quin vero intra fines territorii plenos effectus operetur tolerantia ab illius Domino indulta, dubitandum non est. Quam sententiam deinde BIEDERMANNUS loc. cit. plenus excoluit.*

(b) *Abh. aus dem teutschen Kirchenrecht. Abh. III. S. 19.*

(c)

- (c) Unparth. Critick. 5. B. p. 434.
- (d) Von der teutschen Religions-Verfassung. 1. B. 3. Cap. §. 6. p. 28. seq. ubi apposite ait, quod si hanc legis haberemus dispositionem: *Praeter monetas supra nominatas nulla alia in Imperio toleretur; neminem esse dubitaturum, quin aliae monetae non tantum aerario Imperii non inferendae, sed etiam liber iisdem cursus in territoriis non sit permittendus.* Contra MORSERUM tamen iterum quaedam monuit BIEDERMANNUS apud SCHOTTIUM l. cit. 6. Band p. 630. seq.
- (e) *Conc. ord. Cam. Part. 1. Tit. 3. §. 4.*
- (f) Quae clausula in declaratione Catholicorum ulteriori ad projectum Instrumenti pacis caesareum primo obvia 12. Dec. 1647. (apud MEIERUM in *actis Pac. Westph. Tom. IV. p. 831.*) sine controversia demum etiam universis Statibus super differentiis circa projectum pacis inter Legatos Caesareos & Suecicos adhuc residuis comitaliter consultantibus probata fuit 2. Jul. 1648. apud EUNDEM Tom. VI. p. 86.
- (g) De cetero, quod religiones Imperii legibus firmatae diverso respectu non raro in territoriis censeantur, id ex jure reformandi per ipsas has Imperii leges concesso derivatum est, quod igitur juxta has leges exercetur, si religioni equidem in legibus Imp. agnitae, sed anni normalis possessione destitutae negatur tolerantia in quodam territorio, contra illas, si sectae ibidem tolerantur legibus hisce prohibita.
- (h) Alia adhuc argumenta nostrae sententiae opposita resoluta legantur apud BARTHEL Diss. *de Jure reform. novo* art. 7. §. 2. 3. 4. BANNIZA Diss. *de vera religionis libertate* peric. IV. & SCHMITT in *animadversis ad eand.* (*Thef. Jur. Eccl. T. 3. p. 508.*)

§. VIII.

Num per easdem leges ipsis protestantibus in Imperio liceat nova sibi constituere dogmata?

Sunt igitur doctrinae in Imperio nostro atque omnibus ejusdem partibus prohibita, quales quae sint, dum quaeritur, utique ad

ad religionum, quae jure civitatis in Imperio nostro potiuntur, symbola seu articulorum fidei succinctas designationes recurrentum est. Catholici utuntur Apostolico, Nicaeno, Athanasiano, & novissime Professione fidei Tridentina. Protestantibus etiam, cum a catholicorum ecclesia se segregarent, necessum fuit, doctrinarum, a quibus discederent, catalogum conficere, quod factum fuit in celebri illa Augustana Confessione anno 1530. cum aliquibus accessionibus (a), quae omnia, quoad a doctrina catholicorum non discrepant, eatenus communibus adhuc symbolis cum iisdem utuntur ante A. C. confectis. Eodem modo se res habet cum sic dictis Reformatis, qui commune quidem cum A. C. addictis symbolum colunt, eodem etiam modo uti hi catholicorum adhaerent symbolis; peculiari tamen iterum formula sunt praediti (b). Unde haec sponte occurrit quaestio: num A. C. addictis sive reformatis ita dictis omnibus integrum sit aut cunctis, quos constituerunt, fidei articulis rejectis, aut aliquibus tantum retentis, nova constituere. Quod etsi indubie affirmandum sit, si per istas novas dogmatum adoptiones propius ad doctrinam catholicam accederetur, utpote quod ab omni tempore tam vehementer fuit in votis, ut, cum spes etiam minima superesse videretur, nunquam tamen depositum fuerit desiderium; quoad alias tamen variationes inter ipsos protestantes non est extra controversiam. Quamvis enim, si ipsorum principia sequimur, id quod humana arte atque industria ex sacris litteris deductum fuit dogma, non sit ita irrefragabile, ut illi omnium temporum assensus impertiendus sit, adeoque theologice loquendo symbolum ejusmodi insignes semper in punctis etiam substantialibus admittat correctiones; in sensu tamen non sine ratione omnis cessare videtur mutatio, nisi
 quae

quae in acuratori definitione eorum, quae non sat clare definita, aut, quae definitionem nondum acceperunt ullam, decisione, aut quod minus est, in diligentiori exegeſi, novisque adinventis probationibus, aut proponendi recentiori methodo verſetur (c). Et revera admiſſis licet religionibus, quae innovationibus de ſe quidem viam non praecludunt; cum tamen ſemel ſuis fuerint circumſcriptae formulis, ſub eoque nomine in Imperium receptae, non futurae eſſent eadem, quibus pax conceſſa, religiones, ſi aliter innovarentur, ſed eſſent religiones aliae, quibus dicta ſſphis antec. applicari poſſe videntur. — Sunt nihilominus haud vulgaria, quae hiſce ratiociniis opponuntur: nam aliis videtur non ea propter indulta proteſtantibus utriusque nominis tolerantia, quod hanc praeciſe, qualem tunc prae ſe tulerunt, religionem profiterentur, neganda, ſi paullo aliter de iſtis doctrinis ſenſiſſent; ſed ſpectata tantum fuiſſe haec perſonarum congeries, cum quibus res in tali fuerunt ſtatu, ut pax illis diutius non potuerit denegari, niſi cuncta ſuſque deque verti maluerimus: hiſ ergo, non tam religioni pacem indultam aſſerunt. Hanc autem ipſam hominum ſocietatem a ſacris catholicis alienam adhuc perdurare, atque manere eandem, licet dogmata aliter inflecterentur. Cui rei non leve pondus accedere exiſtimatur, quod expreſſis etiam legibus novioribus & a Carolo VII. inde ſub unoquoque Imperatore repetitis novorum librorum ſymbolicorum aſſumptio ſalva ipſis relinqueretur (d). — Quae licet cum magna ſpecie afferantur, nos tamen non prorfus in eandem trahunt ſententiam; neque nos aſſerere auſimus, tranſactum cum proteſtantibus nullo religionis intuitu habito, ſed tantum ob pacis reſtaurandae neceſſitatem: nam ſicut conſtanter jaſtitarunt Status proteſtantes doctrinae ſuae puritatem ac

D

prac-

praestantiam, eamque eo animo in Comitibus proposuerunt, ut constaret omnibus, nil ei inesse, quod reprehenderetur (*f*); ita certo sumus persuasi, e. g. Anabaptistarum tumultuosos errores nunquam eadem, qua sacra protestantium, sorte beandos fuisse, etiam si aequae ac hi prospero Marte decertavissent, neque pacem rebus Imperii etiam summe labefactis concedi potuisse hominibus, quorum doctrina referret tantum reipublicae quantum religioni inimicum. Multo minus urget ratio ex Capitulatione Caesarea petita, cum iste locus novorum dogmatum hodiernam constitutionem prorsus non, sed certorum librorum jam nascentis doctrinae protestanticae tempore editorum pro symbolicis agnitionem concernat (*g*). Inde igitur mediae inhaerendum sententiae arbitramur, scilicet neque ex intentione legum istas religiones recipientium, nec quae has infecutae sunt, simpliciter jam probari liberamque esse quamcunque doctrinae protestanticae immutationem; aut suscipi illam nihilominus consensu omnium protestantium etiam in substantialibus articulis posse; ita tamen, ut de horum novorum articulorum ad rempublicam habitu iudicium sit tam Dominorum territorialium catholicorum ratione subditorum suorum protestantium, quam Imperii, sicque pax aut expresse aut tacite in illos etiam *provogetur*. Quae sententia tanto est certior, quanto luculentius Instrumento P. O. art. 5. §. 52. hae ipsae causae indicantur, dum *in causis religionis* non per majora, sed per amicabilem compositionem inter diversae religionis Status concludendum esse asseritur; sic scilicet, ut, quid a protestantibus, dum placet immutare dogmata, credendum sit, per pluritatem votorum non definiatur, sed quando nova sibi dogmata constituenda censet pars Statuum protestantium, ab altera catholicorum, ut ob illarum ad rempublicam habitum ea sustineat, non nisi per amicabilem

bilem compositionem obtineatur (b). Quae vero omnia priusquam contigerint, mutatio substantialis doctrinae pro non probata interim reputanda est.

- (a) Ita tamen ut de numero earundem ac generalitate non semper constet. Referuntur hic communiter praeter utrumque catechismum Lutheri, Aug. Confessio, articuli Schmalcaldici & formula concordiae, quae postrema Lutheranos distinguit a Zwinglii & Calvini aesseis, sicut Aug. confessio a catholicis.
- (b) Quales nominantur confessio Belgica, catechismus Heidelbergensis & canones Synodi Dordracenae de 1618. seq.
- (c) Videatur inter scriptores juris publici vir annorum & experientiae gravitate Nestori par MOSERUS l. c. Abh. VI. Wie weit sich die Freyheit der Evangelischen im Teutschland in Lehrsachen nach den Reichsgrundgesetzen erstreckt. §. 3. 4. ex quo aliqua huc transcribere lubet: Die wahre Religion ist zu allen Zeiten einer mehrern Aufklärung, deutlichern Auswicklung, nähern Bestimmung, genauern Anwendung auf allerley vorgekommene Fälle, weitläufigern Auslegung des wahrscheinlichen Sinnes ihres göttlichen Urheber, neuer Aufklärung der dagegen erregten Zweifel und gemachten Einwürfe, Erläuterung aus den Geschichten, Critick in Absicht auf die Handschriften und Uebersetzung der göttlichen Schriften, muthmaßlicher Erklärung der Vorbilder und Prophezeungen u. s. w. fähig gewesen. So seynd nach und nach die Bücher des alten und neuen Testaments entstanden; und die geoffenbarte Religion hat durch jedes derselben einen neuen Zuwachs erhalten. Eben so ist es auch mit einzelnen Lehren und Lehrsätzen gegangen — Sind nicht diese alle im alten und neuen Testament stufenweis in ein immer helleres Licht gesetzt worden? Hinnwiederum hat es auch allerley Spaltungen gegeben — Um denen daraus entstehenden Streitigkeiten vorzubiegen und eine Gleichförmigkeit der Lehre in der äußern Kirche zu erzielen, wurden Concilien gehalten, auf selbigen Symbola und Canones errichtet, und dadurch manche Lehrsätze festgesetzt, die auf eine solche Weise und solchen Ausdrücken nicht in der H. Schrift zu befinden sind. Es verbleiben aber dennoch in den übrigen nicht also ausgemachten Lehren die Kirchenväter — oft gar sehr verschieden doch so, daß sie in vielen und allen wichtigen Religionswahrheiten übereinstimmen. Nach der im XVI. Jahrhundert sich ereigneten Religionsspaltungen gieng es wieder so. — Diesem allen nach haben die Evangelische auch noch jeso das Recht in allen Stücken der Theologie re. neue Lehrsätze aufzustellen, eine neue Art des Ver-

trags anzunehmen, neue Beweisgründe für oder wider eine Meinung vorzulegen, u. s. w. — Aber weil die Catholische nur mit A. C. Verwandten Frieden geschlossen haben, und keine andere Secten im Teutschen Reich auch nur geduldet werden sollen; so dürfen die Evangelische nichts neues lehren, was 1) der Augsburg. Confession oder 2) denen zur Zeit der Abfassung derselbigen, wie auch des Religions- und Westphäl. Friedens zwischen bey Evangelischen und Catholischen gemeinschaftlichen Wahrheiten der christlichen Religion, darinn die heil. Schriftsteller neuen Testaments und die Kirchenväter zusammenstimmen, zuwider ist. Praeter einige gewisser massen noch an; *contra* aber gar nicht. Add. Idem von der Teutschen Religionsverfassung. I. B. 4. Cap. §. 7. p. 41. seq.

- (d) Scilicet capitulatione Caesarea art. 2. §. ult. cujus verba sunt: Am wenigsten sich anmaße denen heilsamen Reichsstatungen zuwider über neue editiones derer A. C. Verwandten librorum symbolicorum, so sie vor oder nach dem Religions-Frieden dafür angenommen, oder noch annehmen möchten, den Fiscal zu hñren oder Prozesse ergehen zu lassen.
- (e) Vid. eruditissimi SCHOTTII unpartbey. Critick 1. B. p. 514. 5. B. p. 437. seq. 445. seq. HANKERUS de jure circa sacra §. 62.
- (f) *Monstruöse Kirchengeschichte* III. B. pag. 114.
- (g) Quod acta exeunte regimine Caroli VI. declarant. Cum scilicet inter protestantes haud conveniat, quaenam praeter Aug. Conf. inter varia scripta exstantiora, articulos doctrinae comprehendentia, & illis primis reformationis temporibus edita ad libros symbolicos referenda sint, & ob noviter impressos articulos Schmalcaldicos, de quibus tale dubium obrinet, editori Dri Münden Francofurti anno 1737. lis a fiscali Imperii apud consilium Imperiale galicum mota fuerit; id tantum intendit monitum a Brandenburgico in de liberationibus super capitulatione Caroli VII. allatum, ne per interdictum de non imprimendis ejusmodi libris protestantes impediatur in eorundem usu, aut pro symbolicis universali declaratione. Vide historiam istorum motuum & protocollum electorale ap. OLENSCHLAGERUM Geschichte des Interregni nach Absterben K. Carls VI. Th. 4. pag. 408. seq.
- (h) Quo sensu GONNIUS de *probat. religion.* §. 41. p. 72. statuit circa articulos A. C. non definitos expectandam esse ab *universo Imperio* vel certe *corpore*

pore Evaangelico doctrinae vere *approbatae* ulteriorem definitionem add. §. 16. p. 26. Sed jus adeo definiendi publicam doctrinam, adeoque ad ipsorum etiam articulorum *confectionem* concurrendi Imperatori cum universo Imperio attribuunt STRUVIUS in *Corp. Jur. publ.* cap. XI. §. 18. p. 413. & KEMMERICHUS in *Intrud. in jus publ.* L. IV. c. 4. §. 5. seq. Quin famigeratam illam fidei interimisticae formulam an. 1548. protestantibus praescriptam usque ad Concilii universalis definitionem, maxime laudandam esse putat HORNIUS in *Jur. publ. prudent.* cap. 42. §. 26. p. 295. si modo omnes Status in ea operam suam collocassent.

§. IX.

Eadem quaestio de catholicis.

In ista re non parem esse catholicorum ac protestantium causam, ex hoc fundamento adstruit ICKSTADTIUS (a), quod catholici nunquam Imperanti civili de fidei suae articulis judicandi potestatem concesserint, decisionem a solius Ecclesiae oraculo petentes; secus autem cum protestantibus contigerit. Nos econtra quamvis cum viro celeberrimo in re ipsa consentiamus, eandem tamen, quam de protestantibus nunc proposuimus, quaestionem moveri prorsus catholicis non posse judicamus. Cum enim de Ecclesia universa hic sermo sit, illaque primam suam gloriam in eo collocet, quod sit constans ejusdemque semper doctrinae fidelissima custos; hinc nec antiqua dogmata retractare potest, nec nova adjicere, quae non prioribus perfecte cohaereant, illaque tantum magis declarent, cum nempe poscentibus temporibus & controversiis ea, quae sat clare decisa non sunt, aut haecenus prorsus non definita, subinde determinantur. MOSERUS (b) equidem ICKSTADTIO accedendum esse existimat, si res inter solos agatur catholicos, secus vero si inter hos & protestantes, qua compaciscentes atque pacis gua-

randas causa tractetur: tunc etenim ridiculum esse asserit, quod protestantibus nihil omnino in istis quaestionibus debeat esse negotii; neque catholicis ait antiquiorem prodesse possessionem, cum jam non quaeratur, quis status religionis fuerit pristinus, sed quis ab anno 1555. & 1648. inde in Germania observari debeat. — Verum si etiam concedere fas esset, istam quaestionem unquam catholicis opponi posse, parum nostro judicio probata exinde foret Statuum protestantium in illa consocienda participatio. Nam sane pacto quidem cum catholicis inito debetur sacrorum protestantium receptio, quod guarandae firmaverunt, adeoque altera pars compaciscentium excludi non potest, ubi de illo aut ampliando aut saltem interpretando agitur. Eodem autem pacto non opus fuit religioni catholicae, quam etiam, in Imperio saltem, nunquam ipsam infestaverunt A. C. addicti; adeoque post pacem religioni protestanticae datam eadem manent, quae fuerunt antea, catholicorum hac de re jura, ut, quae Imperanti civili ex eorum doctrina tribuuntur, ad solum recidant Caesarem Statusque catholicos (c).

(a) *Diff. de causis religionis a jure Majorum exceptis* §. 24. Tom. II. opusc. III.

(b) *Von der teutsch. Religions-Verfassung* 1. B. 4. Cap. 7. §. p. 50.

(c) Quod saltem contingere potest in innovationibus disciplinariis. Ubi forte etiam Dominus territorialis protestanticus ratione subditorum suorum catholicorum non est impediendus, quominus de earum rerum habitu ad suam rempublicam statuat: nam licet in Imperio sacra catholicorum non fuerint a protestantibus labefactata, aliud tamen contigit in territoriis ex assumpto sibi jure reformandi in Pace Rel. & Westphalica agnito.

§. X.

§. X.

*De Judice religionis in Imperio non toleratae.**Sententia J. J. MOSERI.*

Quae hactenus attulimus, & leges concernunt, in nostro proposito spectandas, & negotia universorum, quae in Comitibus componi necesse est. Nunc autem de causis singulorum circa idem objectum tractabimus, quas ad istas leges examinari oportet, id quod est jurisdictionis. Et quidem initio aliorum hac de re judicia proferemus, atque non pro aemulatione sed cum modestia expendemus, a MOSERO incoantes. Is, disciplinae juris publici recentioris parens, distinguendos duos esse casus arbitratur, ubi de singulis personis agitur, quae reprobatae in Imperio sectae profiteantur, alterum, ubi de eo jam certo constat, constare autem existimat, quando vel ipsi neutri in Imperio toleratae religioni se addicunt, vel ab harum religionum asseclis non agnoscuntur; alterum, ubi aliquod membrum Ecclesiae reprobatae ab Imperio doctrinis adhaerere incusat, atque de ea re dubitatio est (a). In primo quidem casu Dominum territorialem, cujus demum cunque sit religionis, & cognoscere & pro suo placito statuere posse asserit (b); posteriori autem equidem etiam non excludendum esse territorii Dominum, omniaque ejus auspiciis & auctoritate suscipi oportere non diffitetur; judicium tamen, an quis sit ejus, ad quam adhuc appellat, religionis, a Domino territoriali diversae religionis non proficisci posse, & totam cognitionem non instituendam nisi per ejusdem, cui tale membrum se adhaerere asserit, religionis personas ecclesiasticas & seculares non suspectas; ideoque non proprio utendum dicasterio, si hujus non sit religionis, sed tunc

rem

rem exteris committendam, nec denique denegandam esse peritam actorum ad facultates theologicas & juridicas impartiales ejusdem religionis ad respondendum de jure transmissionem statuit. — Nos optaremus, ut ad primum casum apertius mentem suam declarasset, de eo, qui sit se gerere pro neutrius in Imperio toleratae religionis consorte, numque talis adhuc existimandus sit pro cujusdam harum religionum affecta, qui quidem suae ecclesiae rotundis verbis nuntium nondum remisit, sed quamvis eosdem cum reliquis adhuc ritus externos colat, munusve, si quod habet, & locum in ecclesia non dimiserit, doctrinam tamen commonstravit ex interpretatione haud ambigua cuilibet in Imperio permissae religioni adversam. In altero autem casu id grave & aequitate & moderatione Moseriana inferius videtur, quod, siquidem illum recte intelligimus, Dicastrio territoriali, nisi ejusdem sit cum persona judicanda religionis, ne causae quidem instructionem permittat, remque universam insolito exemplo a principio usque ad finem potius ad extraneos deferendam existimet; quod porro istis extraneis non tantum sententiae conceptionem, aut de eo quod videtur responsum, sed ipsam etiam causae decisionem necessario relinquendam statuat, cum nominis & auctoritatis & inspectionis Domini territorialis, quae tamen agnoscit, inani interventu. Denique sine dubio voluit, ut de sola qualitate religionis, personae aut doctrinae, de qua quaeritur, non etiam de aliis, quae posito uno vel altero sequuntur, consecrariis pronuntiare debeant extranei, quod scilicet discrimen fieri ejusdem principii eo est convenientius, quod ipse casu priori, ubi nempe aliquem doctrinam a religionibus receptis diversam amplecti clarum est, de tali causa integra statuere soli territoriali Domino cujusvis religionis non denegaverit (d).

- (a) Primum Casum his verbis ponit: Wer Richter sey, wenn es Personen beträffe, die sich a) zu keiner von denen im Reich erlaubten Religionen bekennen, oder b) doch von ihnen nicht für Glaubensgenossen erkannt werden? alterum, wenn einige Mitglieder der resp. Evangelisch- oder Catholischen Kirche irriger Lehren beschuldigt würden? Von der teutsch. Religionsverfassung I. B. 5. Cap. S. 7. Eodem modo distinguit casus, quando non de singulis personis sed de ipsa doctrina est sermo, quos eodem modo etiam decedit.
- (b) Ibid. & Abhandl. aus dem Kirchenrecht IV. §. 8. n. 3. p. 145.
- (c) Loc. alleg. §. 4. p. 104. ubi: a) Alles muß unter des Landsherrn Namen, Autorität und Oberaufsicht geschehen; b) aber die Untersuchung selbst muß schlechterdings durch unverdächtige geist- und weltliche Personen, von der Religion geschehen, der die Unterthanen zugethan seynd; c) eben diese und keine andere müssen auch in der Sache sprechen; d) auf Begehren der Unterthanen endlich müssen die Aeren an unpartheyische theologische und juristische Fakultäten ihrer Religion zum Spruch Rechtsens verschickt werden. Et postea: Hat ein Landsherr eigne Collegia oder doch geist- und weltliche Bedienten von der Unterthanen Religion, kann und darf er sich derselben allerdings dazu bedienen; Hat er aber keine dergleichen, so muß er auswärtige, gegen welche die Unterthanen nichts einzuwenden haben, ansprechen, dieses Geschäft zu übernehmen. Add. Abh. aus dem Kirchenrecht I. c. num. 1.
- (d) Quod postquam rem non a propriis, si non sint ejus religionis collegiis tractari atque definiri debere dixisset, insuper adhuc transmissionem ad facultatem theologicam ac juridicam non denegandam statuat, verisimiliter sic intellexit, quodsi examen rei ex officio non relinquatur exteris illius religionis, saltem ad decidendam transmitti debeat rogatu ejus, quem causa concernit; uti etiam facultatem theologicam non ut de jure sed de qualitate religionis respondeat, adduxisse videtur.

§. XI.

G. L. BOEHMERI *Sententia.*

Istud etiam, aut propinquum illi argumentum ex instituto tractavit brevi lucubratione ante annum edita viri cum summo honore

E

re

re nominandus G. L. BOEHMERUS (a), qui postquam personarum tolerantiam ab illa religionis distinxit, „ de personarum tolerantia se disputare ait, qui etiamsi religioni approbatae se ad dictos profiteantur, in publicum tamen doctrinas produnt, non ejus modo, quam prae se ferunt, verum etiam communibus religionum approbatarum principiis adversas, sive, ut determinatus postea quaestionem exprimit: „ quando de eo agitur, utrum qui ecclesiae, ejusque muneribus adstrictus est, doctrinas profiteatur vel ambiguas, vel suspectas, vel a formula ecclesiae plane abhorrentes; si de eo porro quaeritur, quae vel hominis emendandi vel commodis Ecclesiae prospiciendi ratio sit, utrumne jurebus Ecclesiae frui, vel officio defungi amplius queat, an hujus administratione sacrisve Ecclesiae ei sit interdicendum. „ Horum igitur omnium cognitionem ac judicium esse penes solam Ecclesiam statuit, cujus est membrum. Quod imprimis ostendit ex historia ecclesiastica, cum scilicet olim ista causa non fuerit ad secularia Imperatorum Principumque tribunalia revocata, sed ad Ecclesiam ejusque, qui eam repraesentant Antistites, Concilia scilicet, quae de ipsis non modo doctrinis, sed & de eo judicaverint, utrum quis doctrinae ab ejus rationibus alienae causa ab Ecclesia arcendus, an venia erroris danda. Ab Ecclesia exclusis permittere porro aut negare societatis *civilis* jura ad Imperatoris postea jura spectasse. Idem corroborat ex natura Ecclesiae tanquam alicujus societatis, cum nulla causa arctius cum illius constitutione, sine, ac politica cohaereat, quam quae jura concerneret & obligationes Ecclesiam inter & ejus membra, maxime de his, quae ad ejus vel doctrinam publicam, vel disciplinam pertinent. Ultimo provocat ad paria utriusque Ecclesiae in Germania jura; hocque jus, de quo dixi.

diximus, ad Principes Statusque Imperii protestantes vi sublimis per territorii sui Ecclesias *jurisdictionis ecclesiasticae* pertinere statuit. Nil etiam referre ait, num doctrina, quam membrum Ecclesiae profitetur, cum sit suae Ecclesiae adversa, aliarum Ecclesiarum symbolis conveniat; immo de hoc quaeri non posse, cum qua membrum hujus Ecclesiae aliis non stringatur. Inde igitur concludit, Imperii judicia non sine summa Statuum Imp. injuria ad se revocare posse hanc cognitionem. Non tamen dicit, se loqui de librorum censura, quae tamen Statibus in territorio non minus, quam Imperatori in Imperio competeret; (b) sed de judicio, ubi rei sunt adhuc *ecclesiae* ac *reipublicae* membra, ubi *causa* est *ecclesiastica* solius Principis protestantici jurisdictioni obnoxia, ubi *forum* est *personae mediatae*. Istam porro jurisdictionem judiciorum Imp. neque inferre advocatiam Caesaris ecclesiasticam, neque I. P. O. articuli VII. §phum 2, qui scilicet tantum de *juribus religionis exercitii* per *Imperium* ejusmodi personis denegando loqueretur, non de personarum per territorium tolerantia.

Quam hic BOEHMERUS sibi proposuit quaestionem, proprie extra discussionis nostrae scopum esse jam supra (§. I.) monuimus: tractat enim ille causam, dum agitur de *Ecclesiae* commodis, de emendando homine, qui reprobatae est doctrinae, aut eo e sinu Ecclesiae rejiciendo. Has esse Ecclesiae partes, aut si protestantes res concernat, Imperantis ex jure territorii *Ecclesiae* suffecti, lubentes largimur. Dum econtra *reipublicae* rationes legesque sibi deposcunt de impediendis ac restringendis novis sectis curam, agiturque de ea, de qua BOEHMERUS initio suae orationis quaedam attulit, personarum in republica juxta ac Ecclesia tolerantia, vel loco concedendo cultui ex novis sacris instituendo, aut utro-

que negando; tunc enimvero vix ipse clarissimus auctor ibit inficias, quo minus haec sparta, uti & judicia, Imperanti civili, quatenus scilicet ipsi praeest *reipublicae*, vindicentur, qui iuribus politicis ejusmodi hominem exuendo, ad quae inter protestantes jus cultus publici ac munerum ecclesiasticorum indubie referendum est, impedit, ne respublica damnum incurrat. Ab ista sententia eum alienum esse, ut credamus, non sinunt verba, quae orationem concludit (c), atque ubi Principi, reipublicae respectu habito, talia jura satis clare attribuit. Quod vero ista potestas non tantum Statibus Imp. in territorio, sed & aliquando Imperatori immediate jus competat, non in libros solum sed & in illorum auctores &c. animadvertendi, infra commonstrabimus. In qua re, si scilicet aliquando Caesaris officium requirit, ut immediate auctoritatem interponat, quod leges & commoda Imperii illud possulent; profecto clarum est, non solum quaeri, num doctrina, de qua agitur, sit symbolis particularibus unius religionis aut unius prorsus territorii conformis, sed potius num alicui ex doctrinis unice in universo Imperio permissis respondeat.

(a) Orat. de jure cognoscendi & statuendi de his, qui communes religionum in Germana approbatarum doctrinas publice impugnant. Goett. 1779.

(b) Ex hac etiam Caesarea librorum censura magis fiant perspicua, quae supra §. VII. a nobis sunt tradita. Nam cum Imperator libros ad religionem in Imperio non toleratam pertinentes possit e finibus Imperii proscribere, non medioeri contradictioni se involvis, si Legum certos cultus prohibentium rationem ad territoria singula non spectare defendas; cum sic liber a Caesare proscribitur nullibi in Imperii finibus tolerari deberet, attamen ex venia Statuum ubique in unoquoque territorio, hoc est iterum in universo Imperio, recte retineretur.

(c) Quae talia sunt: „ De his jus dicere, horum decernere censuram, hos aut

„ CERE

„ cere ab Ecclesiae officiis, iisque permittere vel negare *reipublicae* & Eccle-
 „ siae jura, *solius est Principis*, qui personam gerit & *reipublicae* & ecclesiae;
 „ ejusque providentiae relictum est, utrum moderari jurisdictionem, mor-
 „ bumque leniter tractare, & nocivam tantum doctrinas a religionis formula
 „ alienas proponendi & propagandi licentiam coercere & circumscribere; an
 „ vero, ne ingravescat morbus, periculofam & ancepitam curationem adhi-
 „ bere; ex re Ecclesiae & *reipublicae* videatur. „

§. XII.

C. H. GEISLERI *Sententia.*

His adhuc auctoris pluribus jam scriptis clari, GEISLERI nem-
 pe, sententiam adjungimus (a). Imperantis ille non parum
 interesse docet, cujus quis in republica fit religionis, cum a reli-
 gione jura civilia alicui competentia pendere soleant. Inde natum
 esse *jus reformandi*, potissimum exercendum contra sectarios, qui
 nova sacra in rempublicam inferre ibique stabilire moliantur, jus
 nostris temporibus equidem non sterile, caute tamen exercendum.
 Curas Caesareas in isto etiam negotio prorsus non exfulare asserit,
 auctori que scripti von der Gerichtsbarkeit der höchsten Reichsgerichte;
 (bey Gelegenheit des Wahrdtischen Rechtsfalls) qui parum idoneis ar-
 gumentis eas excludendas censuerit, contradicit. Multo igitur
 magis rem ad Dominum territorii etiam spectare tradit. Prae-
 requirit tamen judicium Ecclesiae, quia quatenus de doctrinae cujus-
 dam in publicum prolatae cum doctrina Ecclesiae convenientia
 ageretur, causa esset ecclesiastica, de qua doctrina neque judicare,
 neque ab Ecclesia excludere possit civilis Imperans. Postquam au-
 tem quis ab Ecclesia sua exclusus, nec ab alia tolerata receptus ef-
 set, tunc apud Principem per Ecclesiam in jus vocari posse (b),
 judiciumque tunc esse non ecclesiasticum, sed politicum, cui ta-

men iudicium ecclesiasticum praecesserit, ansamque praebuerit. Nihilominus aliquando concedit, non attento isto ordine, ex officio etiam procedi posse & a Domino territoriali & a Caesare, quando scilicet aliquem communia omnium doctrinarum in Imperio permissarum principia subvertere novamque religionem moliri innotesceret, quod etiam ab Imperatore aliquoties susceptum esse narrat. — In ista doctrina non male cohaerente tamen in hisce haesitavimus, cur tunc tantum Imperans, etiam inter protestantes, de religione civium ex officio, nondum admonitus ab Ecclesia, debeat esse sollicitus, cum eo usque jam processit audacia, ut ad novam plane sectam in republica constituendam veteraque sacra subvertenda consilia aperte spectare videantur; quamvis istum rerum statum vehementius urgere Imperantem nos quoque lubenter agnoscamus; cur porro in reliquis patienter expectare iudicium Ecclesiae & exclusionem ab ejus sinu, non ipse illam excitare, immo, inter protestantes, ipse exclusionem decernere debeat; cur denique in hisce casibus ordinariis, ut aliquid ex territoriali aut caesarea potestate suscipi contra sectarium possit, universae Ecclesiae iudicium sollemnisque ejectio prius in partes vocetur.

(a) Progr. de iudicio super religione aliorum ferendo. Marb. 1779.

(b) Cum praeclari auctoris scriptum in manibus non sit, illudque nonnisi ex recensitionibus atque illa potissimum, quae in EDITORIS der neuesten Religionsbegebenheiten 1780. p. 549. sqq. commentariis exstat, quibus tamen ipse se ferme integrum inseruisse asserit, constat; nam mens auctoris ubique satis accurate relata sit, dubitare atque inde in nostra notamina veniam derivare liceat. Potissimum serupulus movebatur, num ista genuina sit auctoris sententia, ubi ipsam Ecclesiam, postquam aliquem e suo gremio ex causa doctrinae depulit, actionem contra eundem eorum Imperante civili institui posse dicitur; nam cum Ecclesia talem hominem e sua societate proscripsit, quid amplius

plius est, quod in illum juris habere possit aut gravaminis coram tribunali-
bus prosequendi?

§. XIII.

*Judicium de religione, si agatur de applicatione Le-
gum adductarum, Magistratui politico vindicandum est.*

Ut igitur post relatas celeberrimorum virorum opiniones adeo in-
ter se ipsas discrepantes nostram etiam sententiam subjungamus,
primum est, quod monendum ducimus, quodque de se jam unicuique
occurrit, nimirum istius judicii duas esse partes, unam, cujus quis sit
religionis; alteram, posito, quod talis sit, qualem reipublicae leges
non sustinent, quidnam in illum secundum has leges sit decernen-
dum. Istam postremam ad jurisdictionem civilem referendam esse, ex
eo ipso patet, quod sint leges civiles, quae hic in applicationem
deducantur, quod finis sit mere politicus, totumque negotium
descendat ex jure reformandi, quatenus utriusque religionis prin-
cipia illud Imperanti civili attribuunt, jure scilicet novarum do-
ctrinarum ortum ac progressum in republica impediendi (§§. III.
IV.) (a). Haec autem pars priorem, cujus quis scilicet sit reli-
gionis, praesupponit, sine qua expediri non potest: nam in hac
consistit illa facti indagatio, ad quod deinde jus applicandum est:
Intercedit igitur arctissima inter utramque causam necessitudo, ut
utraque pro continente judicanda sit, quapropter nisi unius natu-
ra obstat, ad eundem etiam judicem pertinere debet (b). Sed si
protestantium principia spectemus, natura causae certe non resi-
stet, quo minus a Judice etiam seculari tractetur, cum laicum eri-
am omnino admittat, nec ex divina institutione Judici alicui ita
concredita esse defendatur, ut praeter eum reliqui omnes inhabi-
litate

litate laborent. Immo controversias adeo fidei inter illos decreto-
 rie decidere fas est Imperanti politico, eatenus scilicet, ut hoc
 tantum, non aliud, publice doceri debeat (§§. IV. V.); ergo,
 quod multo minus est, examen etiam doctrinae ab aliquo subdi-
 torum prolatae in eodem ordine negari nequit. Quia nihil est
 ex reformationis historia testatius, quam quod Augustana Confes-
 sio, ceterique symbolici libri publice dehinc tenendi a solis Stati-
 bus Ecclesiis suis illati atque propositi, dubiaque dehinc interce-
 dentia sublata fuerint, quod demum universum etiam Imperium
 agnito secundum praxin passim usitatum reformandi jure & doctri-
 na ipsa politice non amplius reprobata ratum habuit: igitur an
 quis publice profiteatur de rebus religionis sententiam huic de-
 creto conformem merito ipsorum etiam Imperantium judicio est
 relinquendum. Et quamvis omnia Ecclesiae membra ipsa prae-
 untibus parochis novae doctrinae suggestoribus a Domino territo-
 riali aut institutis aut certe toleratis sua dogmata tanquam basin fu-
 turam suae unionis constituuisse concederetur; quod sola de doctri-
 nae cujusdam cum istis dogmatibus conformitate legitimum testi-
 monium ferre debeant, aequae parum inde sequitur, quam quod
 idoneum ferre possint, cum maximam partem sint turba inerudi-
 ta, quae doctrinam, qualis traditur, recipiunt, non examinant.
 Si autem aliquorum penitus informatorum testimonium sufficit,
 quare non solus etiam Dominus territorialis, cui potissimum in
 isto negotio deberetur, a quo solo Doctorem pender constitutio, &
 cujus jam unice interest, aestimabit? (c) Cum igitur judicium
 de religione Imperanti civili qua tali eo nomine vindicetur, nihil
 interesse potest, num iste Imperans catholicus sit, sive protestanti-
 cus, dummodo judicium istud bona fide exerceatur, nec ad ever-
 tendam

tendam & labefactandam ipsam doctrinam publicam, quae semel legibus reipublicae stabilita est, detorqueatur. Unde cum potissimum in Comitibus 1566. causa sic dictorum reformatorum, num scilicet ii cum A. C. addictis consentiant, & eapropter tolerandi vel non tolerandi sint, tractaretur, Status protestantes iudicium maioribus catholicorum committere non ideo haesitarunt, quod horum religio obstaret, quo minus de ea re iudicare valeant, neque etiam ad suffragia ab Ecclesia colligenda provocarunt, sed potius ipsi Status protestantes de ista doctrina in aliquibus articulis a sua difformi sententiam dixere, & ita iudicio Caesaris ac catholicorum, qui idem iudicaverant, accessere; ejus autem doctrinae confortes extra pacem mitti eapropter tantum sunt deprecati, ne imbecillibus ingeniis, & qui forte articuli cujusdam sensum nondum satis essent assecuti, aut saltem non respuerent meliora, quique per hanc promittitudinem conjunctionis spem proximam facerent, intemptiva vis fiat (*d*). Porro etiam cum in tractatibus Pacis Westphalicae ista quaestio, cui cognitio, an quis Augustanae sit confessionis, competat, in medium proferretur, longe absuit, ut ex hac ratione initio catholicis negaretur cognitio, quod iudicium Imperantis non pateretur, & Ecclesiae velut societati aequali vindicanda esset; sed potius quia suspicionem animo conceperant, ne catholici isto iudicio ad opprimendos A. C. addictos abuterentur, & quia aequitati, quae inter utriusque religionis confortes intercedere deberet, adversari credebatur (*e*). Cessere tamen nihilominus catholicis protestantes, & cum Caesareani ultimatae suae puncto gravaminum declarationi 5. Mart. 1647. articulo 18. hunc etiam passum infererent: „Cognitio vero, quis sit *August. Confessio-*
nis, si quaestio de immediato aliquo Imperii Statu in *pacem reli-*

F

„gionis

„ gionis recipiendo, aut ejus privilegiis donando, vel etiam *privi-*
 „ *vando* agatur, utique ad Imperatorem & Status *utrinque compacif-*
 „ *centes* pertinebit, cum utrorumque ex *aequo interfit*. Sin vero
 „ de iis quaeratur, qui in immediatorum Imperii Statuum terris
 „ degunt, & *aliam, quam revera colant, religionem jactant*, res utique
 „ ad *Magistratus ordinarii cognitionem pertinebit*, ad evitandas lites &
 „ jurgia, quae inde inter alterius religionis Status sese talibus cogniti-
 „ onibus in alieno territorio immiscere volentes suboriri possent: „
 (f) isti declarationi, licet aliis articulis quamplurima monita oppone-
 rent, nihil amplius obmoverunt, sicque acquieverunt (g). Gravissi-
 mum denique & huic sententiae omnino conforme est HENNINGE-
 SII testimonium (h), qui potestatem cognoscendi, an quis ejus
 sit, quam jactat, Aug. Confessionis, tam arcte cum jure eorum,
 qui A. C. confortes in consortium jurium Imperii aut territorii
 admiserunt, atque eos, qui eidem aut alii in Imperio aut territo-
 rio non receptae religioni non adstipulantur, coercendi atque eli-
 minandi facultate gaudent aut respective obligationem habent, con-
 junctam existimat, ut si, num quis veritus adhaereat sacris, a so-
 lis resciri oporteret protestantibus, non immerito metus conciper-
 retur, ne eorum favore aut indulgentia, sub larva A. C. diversissimi
 cultus in Imperium & territoria irreperent, & sic re in circ-
 lum circumducta, Caesar & catholici jure suo expellendi haeretico-
 eos prorsus essent frustrandi. Quapropter sicut in Comitibus istam
 quaestionem communi & catholicorum & protestantium placito
 & conspiratione conficiendam judicat, ita pariter, quod ad judicia
 spectat, in praestantissimo suo *Meditationum ad Instrumentum Pacis*
Westphal. opere (i) omnino agnoscit Cameram Imperialem de
 quaestione facti, si dubium fuerit, *cui quis coetus trium in Im-*
 perio

perio toleratarum religionum sit annumerandus, judicare posse.
(k)

(a) Ut ita ad extorquendam e. g. tribunalibus Imp. hanc juris dicendi partem male ad jurisdictionis ecclesiasticae defectum provocetur; neque necesse sit istam quaestionem famigeratae illi de jurisdictione ecclesiastica catholicis in subditos protestantes competente controversiae implicare, in quo tamen totus est anonymus Auctor scripti: *Von der Gerichtsbarkeit der höchsten Bahrtischen Rechtsfalls. 1779. 4. §. 1 - 12.* Verum ita ut post illum apparatus Oedipum advocares, ut intelligeres, unde causa ecclesiastica cognoscenda sit; nam licet qualitatem causae ecclesiasticae pro diversis Ecclesiarum principiis ac fatis admodum variam esse; licet mediante reformatione plures causas antea a iudice ecclesiastico pertractatas nunc ad forum politicum deductas esse; licet denique post liberatos a jurisdictione Episcoporum protestantes, istam jurisdictionem per ipsas Imp. leges Dominis territorialibus commissam fuisse non neget §. 14.; nihilominus ad cognoscendam causae ecclesiasticae qualitatem a protestantibus non minus ac Catholicis ad jus canonicum recurrendum esse monet, mox iterum ad naturam ipsius causae provocat, quae consideranda sit sine personarum, a quibus tractatur, intuitu, mox jus canonicum utique, cum causas ecclesiasticas a politicis distingueret, personarum respectum habuiss. concedit §. 15., ut semper incertus maneat, quanam sint illa principia, ex quibus pro Ecclesiarum protestanticarum habitu, ac fato ab Ecclesiis catholicorum, quorum causae ecclesiasticae Episcopis relictae, nec in Dominos territoriales transcriptae sunt, admodum diverso apud illos causarum ejusmodi qualitas intelligatur. Denique quamvis iterum in fine §. 15. non distitatur causas Ecclesiarum, si in *politicas aut judicarias* desinerent, ad regimen politicum spectare; quomodo tamen ista commutatio fiat, maluit §. 15. binis exemplis altero a privata injuriarum actione a membro Ecclesiae instituta, altero a protectione externa Ecclesiis impertienda deducto, quam justo ratiocinio explicare. Eodem modo sibi contradicere §. 19. cum potestatem de conformitate doctrinae judicandi per 1. P. O. art. 5. §. 30. Dominis territor. expresse confirmatam esse asserit, & statim iterum judici-

um de doctrina fideque semper adhuc ad Ecclesiam non ad potestatis secularis, neque territorialia neque ecclesiastica jura pertinere defendit. Contradixit huic opusculo nonnemo sub titulo *Anmerkungen über die Schrift von der Gerichtsbarkeit* 2c. 1779. 8.

- (b) Eodem modo se res habet, si quis recedens a principiis Ecclesiae doctrinae causa ab Ecclesia excludendus, aut poena ecclesiastica afficiendus esset: tunc enim disquisitio de qualitate doctrinae, iterum pro continente judicanda est, & ad eum, qui jurisdictione hac ecclesiastica praeditus est, quique, si causa protestantes concernat, iterum est Dominus territorialis, & postea Imperator, spectat.
- (c) Adjungi etiam ratio potest a librorum illorum symbolicorum subscriptione, Doctoribus saltem, a potestate civili injuncta, repetita. Cum enim, ut ait LEYSERUS Tom. VIII. p. 575. „ illa *boni publici causa* fiat & *leges* & *instituta civitatis* requirant, ut omnes, qui in ea vivant, uniformiter de rebus divinis (externe) sentiant, nec per diversas opiniones de religione, quae in republ. maxime influit, *concordiam* & quietem turbent; „ utique apparet de conformitate doctrinae judicare posse, qui professionem subscriptionemque exegit.
- (d) LEHMANNI *acta de Pace Ref. L.* 3. c. 5. §. *Jhre Majestät* 2c. cap. 7. §. *Nun lassen* 2c. pag. 327. 330. Conf. PFANNERI *Historia Pacis Westph.* (1681) cap. 5. §. 38. p. 636.
- (e) Mutuas circa istud punctum declarationes vide apud MAIERN *in actis Pacis Westphal.* e. g. Tom. III. p. 166. 284. 339. 354. 362. 372. 432. Tom. IV. pag. 98. 108.
- (f) Loc. cit. Tom. IV. pag. 127. Tanto minus credita fuit haec discussio a Judicio Statuum Imp. aliena, & ad ipsas Ecclesias velut collegia aequalia pertinens, ut, si Statui catholico neganda fuisset, ipsi catholici hic agnoverint, Statuum vicinorum A. C. judicio relinquendam esse.
- (g) Vid. MAIERN 1. c. Tom. IV. pag. 149. Ipsi Paci equidem non inserta fuit haec formula. id quod tamen eo minus praesudicat, cum concessa adeo Statibus catholicis jurisdictione ecclesiastica in subditos A. C. & illa politica nunquam

quam in dubium vocata, si hujus generis causas excipere placuisset, contra-
ria fuisset dispositione opus.

(b) *De summa Imperatoris Rom. potestate circa sacra*. Norimb. 1676. cap. IV.
annot. ad §. 4. pag. 156. seq.

(i) Ad artic. V. §. 53. spec. V. pag. 668. not. e.

(k) Conferantur, quae de hoc argumento praeclare exposuit ICKSTADIUS
Tom. II. opusc. III. cap. 2. §. 25. seq.

§. XIV.

Consulto tamen responsum Theologicum adhibetur.

Quid inter Catholicos obtineat?

Judex autem politicus atque etiam catholicus, quamvis de ista
quaestione recte pronuntiet, an quis Augustanae sit Confessio-
nis, communiter tamen tanta in eo rerum divinarum notitia non
deprehenditur, cum tanto studio doctrinae fidei, praesertim alic-
nae, vix incubuerit, quantum Legibus impendit. Est tamen in
istò judicio cavendum, ne ex falsa persuasione insontem oppri-
mamus; est etiam declinanda invidia. Res igitur ubi sic confi-
stunt, in aliis etiam causarum generibus solenne est peritorum in
arte consilium explorare. Quapropter idem etiam in hac quoque
causa obtinere, & propter praesudicium, quod reo imminet, &
propter suspensionem, quae removenda est, tanto minus dubito,
cum, si neglectum fuerit, aut cum factum, justa de rite facto su-
perfit dubitatio, reum etiam ad instruendam suam defensionem eo
provocare posse vix quisquam iturus sit inficias. Atenim ad
quem se hic Judicis convertit fiducia? Tanta equidem inter pro-
restantes non est Theologorum reverentia, ut in rebus etiam do-
ctrina,

Strinalibus illorum prius ac aliorum placito assurgendum iudicent; attamen in hacce re tutissimam ingredi viam iuvat; cumque de perfectissima rerum sacrarum scientia theologicae professioni & facultati praesertim theologicae tanta assistat praesumptio, ut nemo fortiorem habeat, hujus pulsandae fores (a). Porro si causa talem hominem concernat, qui haectenus ad protestantes spectare visus est, num jam solos interrogabit Iudex catholicos Theologos, quibus tamen tanta communiter non est cultus alieni peritia, ut de aemulatione sileam, qua ejus ordinis homines saepe in transversum agi incusantur? Ego sane, ut omni se suspicione exoneret iudex, a solis catholicis petendam esse informationem, non suaferim, nisi in istud criminonem quaestio incidat, an quis non tantum August. Confessionis consortibus, sed an ulli in Imperio permiffae religioni sit accensendus, quod semper continget, si causa agitur aut in iudicio Imperii, aut in territorio, cujus Princeps est catholicus. Tunc autem juxta A. C. addictos consulendi erunt catholici (b). Dum econtra res concernit eum, qui catholicum se jactat, tunc enimvero non securitas tantum suadet, ut consulantur, sed natura causae postulat, ut definiant ii, quibus de rebus sacris iudicium, ex eorundem principiis, a Christo commissum est. Inter hos etenim ita se junctum est forum ecclesiasticum a civili, ut causam fidei ne continentia quidem ad iudicia civilia trahere possit propter incapacitatem. His igitur, dum Iudex secularis in hoc puncto haeret, imperandum est iudicium, post quod ille caetera explicat. (c) Verum istud non expectandum esse merito tunc statuimus, quando quis, qui se catholicum dicit, dogmata protrudit reipublicae ipsi noxia, aut doctrinam quamcunque suam tumultibus & seditionibus comitatur. Tunc enimvero, praeterito

terito de difformitate doctrinae ab articulis fidei catholicae iudicio, recte decernitur contra seditiosum & quietis publicae turbatorem a cuiusvis religionis Iudice politico.

- (a) Quod, vero effectum huius quaestionis a Theologis resolutae attinet, ea tantum horum aestimationis est efficacia, ut iam iudicem reddat parem, rei, assumpto isto theologorum placito, ex propria sententia aestimandae. Nulli etiam profecto dubio subjacet, quin emissum ab artibus peritis placitum, si aut imperitum aut ex affectu injusto minus idoneum visum fuerit, vitiisque laboret, oculo, ut ita dicam, etiam non theologico visibilibus rejici, atque peritorum ac sinceriorum iudicium expeti possit. Econtra ad decidendam causam transmittenda esse acta ad facultatem theologicam statuit HANKERUS cit. *Diff. de Jure circa sacra* &c. §. 52. p. 134. Sed potius num consultativum num decisivum responsum exposcere velit, officio iudicis est relinquendum, utpote qui in re de se jam satis aperta utramque recte negligit.
- (b) Uti factum fuisse constat in celebri causa *Babvdtiana*. Bina Facultatum theologiarum Wirceburg. & Goettingens. Responso exhibet impressum sub titulo: *Theologische Gutachten der Fakultäten zu Göttingen und Würzburg über die Babvdtische Uebersetzung des N. T. Göttingen 1779* — Sed quid, si non in vanum apud omnes etiam protestantes merendus esset aut personae favor, aut quod pejus esset, causae? Omnis iudici opera danda est, ut inveniat impartiales; & quantumcunque clamoris aliqui, qui se orthodoxos dicunt, de heterodoxia omnes passim insciente circumferant, certe in eo res statu non sunt, ut neminem invenire liceat non in neotericas doctrinas vere tales aperte satis pronum. Concipi casum posse, ubi saluti reipublicae posse habere partis inquisitae suspiciones, & testimonium ab eo praesolari necesse sit, a quo magis ingenuum expectari potest, de cetero non negaverim: Sed forte majorem, quam par est, sollicitudinem animo complexus est ICKSTADTIUS noster l. c. §. 29. in f.
- (c) Conf. FLEURY *Inst. Jur. Eccl.* P. 3. c. 8. §. 1. De quo etiam nunquam dubitatum est protestantibus. Vid. c. g. Moser *Abb.* IV. §. 1. p. 141. seq. & von der deutschen Religionsverfass. p. 102.

Universae vero Ecclesiae iudicio non est opus.

Inter hanc causam & aliquam controversiae fidei compositionem gravis est disparitas: nam ubi de quadam doctrina intercedit contentio, quae per accuratum Ecclesiae dogma nondum est confecta, sed cujus decisio ex ipso adhuc fonte, sacra Scriptura scilicet, & quae secundum diversae religionis principia adhuc praeter hanc admittuntur, petenda est, res ad potestatem appellat interpretativam seu legislativam. At ubi doctrina quaedam cum symbolo, cum articulis jam definitis collata, sufficiente cum certitudine statui potest, num illa his respondeat, num ab iis recedat; istud tantum iudicariae potestatis est negotium. Ex quo sponte fluit, quodsi in posteriori versetur casu, universae Ecclesiae iudicium, per ipsa symbola jam generaliter expressum, in sola huius ad factum singulare facili applicatione prorsus non sit necessarium. Quod tamen plurimis videtur ex scriptoribus retro allegatis (a). Inde igitur, qui suam de re in Ecclesia non definita edicit sententiam, quam tamen iudicio Ecclesiae submittit, paratus eam dimittere, si aliter statuerit, nec theologice haereticus censetur, & multo minus politice. Adeoque qui, priusquam Ecclesia de doctrina cuiusdam iudicaverit, atque huius causa aliquem e suo gremio eiecerit; aut priusquam quis sponte se ab Ecclesia separaverit, coram seculari Iudice respectu civilis tolerantiae sectarios negatae, in jus vocari nondum posse docent, eatenus tantum verum dicunt. Sin autem intelligi velint, quod haud obscure declarant, de qualicumque casu, ubi res etiam jam est satis ecclesiastico symbolo definita, ut ita, qui contrarium docet, & ab Eccle-

clesia jam pro excluso habendus sit, & se sciens etiam ab eadem
 sponte sejungat, nimium certe poscunt. Cum vero Ecclesia pro-
 testantica hoc, quod jam ei vult adscribi jure, aliquem diversae
 a symbolis doctrinae causa arcendi, nunquam usâ esse legatur, &
 possit etiam, uniformitate externorum rituum contenta, quoad
 privata alicujus dogmata publice etiam significata indulgentior es-
 se, ac rationes publicae exoptulant; irrita esset Legum nostrarum
 providentia, si ejusmodi decretum foret patienter expectan-
 dum (b). Habet demum illa inter protestantes ad Ecclesiam su-
 am provocatio, etiamsi non de hoc solo casu, sed etiam de con-
 dendo novo articulo fidei, & re nondum definita nunc definienda
 intelligatur, non mediocrem difficultatem (c). Nam istam Ec-
 clesiam ubi demum inveniemus? Eandem, quatenus ad fidei dog-
 mata constituenda spectat, apud eos non solum clerum conficere,
 sed pari jure omnes etiam ceteros fideles censerî in aprico est: sed
 quamvis ipsis etiam, more nostro, Ecclesiam in universalem (quae
 omnes omnium gentium fideles A. C. addictos complectatur) na-
 tionalem (unius gentis) & provincialem (seu unius territorii) di-
 videre solenne sit: (d) inter singulas tamen nexus, non dico hier-
 archicus seu subordinationis, sed qualiscunque socialis prorsus
 videtur exulare, ita, ut, quamvis singulae eandem fidem rece-
 perint ac teneant, si tamen de dogmate noviter constituendo aga-
 tur, res non conficiatur, prout in societatibus per majora, sed
 per singularum liberum accessum, quod manifeste est contra na-
 turam societatis, cum sic res singulorum tractare soleant vinculi
 socialis expertes (e). Accedit in qualibet Ecclesia illa conclusi ob-
 tinendi difficultas, & tantum non impossibilitas, cum iterum,
 quod fidem atinet, in ea nexus socialis, quamvis illum quoad

G

exter-

externos ritus communiter celebrandos colant, plane absit, sed uniuscujusque liber consensus conjunctim cum omnibus reliquis sumtus unam faciat fidem, non vota majora; eodem ferme modo, sicut plurium Philosophorum de lege quadam physica conspiratio facit communem horum Philosophorum doctrinam. Nihil igitur moto aliquo dubio ingrederetur aliud, nisi Dominorum territorialium supra jam adducta (§. IV.) doctrinae certae publica approbatio, eatenus interposita, ut haec tantum publice doceatur, ita ut, si omnes Status protestantes, accedentibus catholicis ratione subditorum suorum A. C. addictorum, eandem admittant sententiam (quod forte facilius jam obtineri posse creditur, existente aliunde jurium huic Statuum parti peculiarium colendorum causa quadam inter illos conjunctione, quam Corpus vocant Evangelicorum) illud eatenus pro communi protestantica doctrina in Germania haberi debeat (*f*), observanda, si ea insequantur, quae §. VIII. monuimus. Qualem tamen decisionem, si casus revera exoriretur, forte etiam non tam facile expectaveris. (*g*)

(*a*) Potissimum auctori von der Gerichtsbarkeit der Reichsgerichte §. 17. & 20.

(*b*) Quam sollicitudinem innuit Imperator anno 1566. in comitiis apud LEHMANNUM *actis de P. R. L. III. c. 6. §. Sollten nun pag. 329.*

(*c*) Quae inter catholicos nulla est: nam licet Concilia generalia haberi forte rarius expectandum sit; sacra tamen Sedes suam proponit de certa doctrina sententiam, quae deinde si consensu tacito omnium Ecclesiarum particularium probetur, consecrata res est.

(*d*) LEYSER *Spec. § 66. Med. 10. seq.* G. L. BOEHMER *Princ. jur. can. §. 45. 163. seq.* HANKE loc. all. §. 50. GEISLER *cit. Programmato pag. 553.*

(e) Pone, ut tantum de ritibus, quod multo minus est, exemplum afferamus, rem Calendarii consiciendi, quae labente priori seculo inter protestantes accidit, sane omnium protestantium in Germania confessiones illud Anglis, Suedis, Danis, Belgis & Helvetis non poterant de se acceptabile facere, nisi sponte accesserint, sicut etiam illud de paschate cum Catholicis celebrando decretum de 13. Dec. anni 1775. in *Fabers neuer Staatskanzley Tom. 44. p. 393.*

(f) Clariss. SCHOTT in der unpartheyischen Critik 5. B. p. 442. & cum eo MOSERUS Religionsverfass. I. B. 5. Cap. §. 5. p. 107.

(g) Conferatur adhuc auctor scripti, quod communiter MOSERO attribuant: Unpartheyisches Gutachten wegen der jetzigen Religionsbewegungen, besonders in der Evangelischen Kirche, wie auch über das Kayserl. Commissions-Decret. in der Böhmerischen Sache 1780. ubi ad quaest. 6. Indessen behauptet man — daß so lange eine Kirche ein Glied, so sich wenigstens äußerlich zu derselben bekennt, nicht von ihr ausstosse, die weltliche Wirkungen obiger Reichsgesetze nicht eintreten können: — Daß ein solcher Schluß in Ansehung solcher Neulinge von den gesammten Evangelischen Ständen dürfte gefaßt werden, ist nach den bekannten Umständen vieler großen Evangel. Höfe nicht zu vermuthen. Da aber die Evangel. Kirchen auch in Teutschland voneinander vollkommen unabhängig sind, und ein Evangel. Reichsstand, so sich dergleichen Neuerungen widersetzt, den Buchstaben der Reichsgesetze, die Sprüche der höchsten Reichsgerichte, und den Beitritt des gesammten catholischen Reichtheils für sich hat, so steht einem Evangel. Reichsstand nichts im Weg, wenn er gegen diese bedenkliche Neuerungen die unten folgende Maßregeln ergreift.

§. XVI.

*Casus ad istam jurisdictionem pertinentes & cautela.
Modus & finis judiciorum.*

Supereft, ut adhuc de causis ad istam jurisdictionem spectantibus & ordine atque exitu horum judiciorum dicamus. Cum

hanc jurisdictionem exerceri monuerimus, quatenus reipublicae interest, cumque leges Imperii hic spectandae sint, non aliae; facile concluditur, indulgentiorem hic posse esse judicem politicum, ac forte esset inquisitor ecclesiasticus, ac ipse etiam politicus iudex, quatenus non reipublicae tantum, sed & Ecclesiae subveniret. Separatae igitur a communibus opiniones in adiaphoris ac consensu Ecclesiae nondum definitis prorsus sunt innocuae, tanto magis, cum a iudicio etiam ecclesiastico non reprehendantur (a). Deinde imbecilibus rudibusque ingeniis, qui rem ipsam tenere, quam periculose de ea disputare malunt, aut quibus ex imprudentia, aut cum non sint sat eruditi, elabuntur non satis cohaerentia, ne laquei tendantur. Dubitantem porro, sed qui meliorem informationem bona fide non recusat, haecenus adhuc ferri aequum est (b), sed caute, nequis scilicet hypocritam agere cogatur, neque, dum nulli scrupulo relinquitur locus, ipsi Ecclesiae via occludatur doctrinae suae perfectius adhuc stabiliendae, detrimento in ipsam religionem redundaturo; ne tamen etiam affectatae dubitationi, ad obregendum tantum pertinacem dissensum adhibitae, atque pessimo artificio indulgeatur. Porro quamvis eum, qui dogma quoddam ipsum aperte non negat, probationes tamen haecenus usitatas omnes subvertit, quin alias constantes substituatur, ab haeresi non abesse certum sit: in eandem tamen classem vix collocandus erit, qui in uno, quo haecenus usi fuimus, argumento haesitat, caeteris non refragatur, improbo animo nuspian apparente. Sed quid, si aliqua & potissima concuriant argumenta, de ceteris plane sileat? Neque hic fraudibus esse patrocinandum, & certe, si pro instituti ratione de ceteris facile fileri non debuerit, declarationem apertiore esse injungendam nemo aequus

quus ibit inficias. Demum nulla facile hic occurrit quaestio delicatior, quam illa, quando quis A. C. addictus de cetero omnibus suae Ecclesiae dogmatibus fidelis unum vel alterum tantum desereret, sed tamen ita, ut per hoc ipsum alteri religioni pariter in Imperio permissae accederet? (e) — De modo procedendi, seu cuinam probatio incumbat religionis symbolo vel conformis, vel ab eo diversae, quando ad se exonerandum suspicionibus generalis professio sufficiat, & quando specialis etiam injungenda, & quomodo peragenda sit, de his omnibus sufficiat ad GONNIUM ablegasse, qui istud argumentum ex instituto tractavit (d). — Jam quis horum judiciorum est exitus? de giudice politico loquor, qui tantum, quae rationes publicae expostulant, sponte agit, non de ecclesiastico, nec etiam de politico, quatenus se praebet jurisdictionis ecclesiasticae administrum. Et sic non tolerandos esse statuunt leges nostrae (e): Itaque non tolerentur, sed e finibus reipublicae proscribantur, quando scilicet placidiora reconciliationis remedia non amplius proficiunt, quae scilicet, si ulla in re, in hac certe, ubi non tam de crimine, quam de errore intellectus agitur, primum adhiberi fas est. Quod si tamen tumultuosos pariter se exhibuerunt reipublicae turbatores, eos premit legum contra Anabaptistas constitutarum analogia, aut potius leges generatim in delicta contra rempublicam immediate admissa constitutae. Quando denique de doctrinae in essentialibus immutatione non quidem parum, at tamen non prorsus liquido constat, ea saltem, quae periculo promovendo propiora sunt, provisorie removeri posse, facile quoque ex antedictis colligitur, cujusmodi sunt a munere ecclesiastico suspensio, & ut quis a docendo ac scribendo de materia religionis interim sibi temperet, interdictum,

eum sic, ne doctrina suspecta latius disseminetur, caveri queat. Ceterum provide ubique incedi in re tam lubrica oportere, ne in ipsam religionem scandalum redundet, aut attonita haereant plebis ingenia, neque medicina fiat ipso malo, quod vult sanari, perniciosior, res ipsa, ut nos monere non debeamus, fatis commendat.

- (a) Vid. ICKSTADT. l. c. cap. 2. §. 22. Dubium movetur, si, quod in ipsa A. C. definitum non est, Dominus territorialis pro suo tantum territorio definiat, sit tamen aliquis in territorio, qui huic dogmati non consentit? A muneribus Doctoris ecclesiastici arceri, aut si in talibus sit constitutus, injungi ipsi posse, ut ad territorii leges doctrinam suam accomoder, facile patet; sed num tolerantia eapropter alicui neganda? Affirmare videtur GONNE §. 41. sed rectius non ejici posse docet ICKSTADT l. c. cum subditis ex lege Imperii sit jus quaesitum, quod, si eam doctrinam saltem teneant, quatenus universaliter in Imperio recepta est, pro sectariis haberi non debeant. Conferatur Mandatum Camerale S. C. in causa Laur. Sebaldi contra Camerarios Senatumque Augustanum 1694. apud BOEHMER *Jur. Eccl. Pr. L. 1. T. 1. §. 61.* ubi: Wenn aber die declarationes, extensiones und Ordnungen, so die Obrigkeiten oder Ministeria darüber machen, noch lange nicht von der Verbindlichkeit erklärt seyn, daß, wer sich zu denselben über den Buchstaben der A. C. nicht bekennen wollte, von daher aller Beneficien und Gutthaten des Relig. Friedens unfähig werden müßte: — Hiemit so gebieten Wir euch — daß ihr — alle Uebertretungen des Reichs. Religionsfriedens — worinn der A. E. und denen, die sich zu dem buchstäblichen Verstand derselben bekennen, die Toleraanzfreyheit 2c. verliehen worden, — cassirt, 2c.
- (b) Aequissima est sententia AUGUSTINI *can. 29. caus. 24. Q. 3. addat. RIEGGER Inst. jurispr. eccl. P. IV. §. 292. seu potius a §. 290. usque ad §. 330. pag. 192. seq.*
- (c) Tolerari posse affirmat, argumento a tolerata utraque religione integra ad utriusque singula capita deducto ZECHIUS *Med. de J. R. P. II. §. 71. not. 31. p. 328.* Negat de BUCKISCH *Observ. ad Instr. Pacis art. VII. obs. 15.*

15. p. 612 seq. quod unaquaeque Ecclesia non possit non illum habere pro haeretico, qui non omnibus ejus singulisque doctrinis adstipularetur. Accedit HANKERUS de jure C. S. §. 50. not. a. motus hac ratione, quia alias pluralitas cultuum non evitari posset. Posteriorum sententia primo intuitu magis videtur propinqua vero: nam certe BUCKISCHII ratio rem facile conficit, si theologicè expendatur: nec argumentum, quo HANKERUS utitur, in quaestione etiam statui nostro publico applicata parum momenti habet: Attamen, cum tam ardentibus votis expetita legatur in actis & legibus Imperii publicis religionum discrepantium compositio, illaque, si experientiam consulimus, a singulis prius expectanda sit quam ab universis, & iterum per gradus potius ac subito in omnibus articulis; nescio num valde iniquum se praeberet liceat iis, qui rei tam desideratae quodammodo videntur praecurrere, quique suo in aliquibus saltem punctis accessu spem futurae aliquando unanimis concordiae necdum abjectam noviter alunt, maxime cum isto facto nova & quarta religio non facile sit invenienda. Sed in hac re rationes conferre quam definire malim.

(d) Diss. de prob. vel. §. 22 - 24. 26 - 49. sive usque in finem.

(e) Vid. §. V. Leges aliquas in Codice Justiniano exstantes, quibus Imperatores non tam, quod rationes reip. flagitabant, constituere, sed se in Ecclesiam ostendere voluerunt zelosos, dum in reiectos ab Ecclesia omnem etiam politicum rigorem effundere decreverunt, hic recensere non vacat. Memorabile est articulum 130. de haereticis ab Ecclesia declaratis & ab hac, seculari potestati extraditis, rogo mandandis, in constitutione criminali Bambergensi, quae tamen mater est, comprehensum, non fluxisse in Carolinam nostram communem. Cujus rei ratio quodammodo intelligitur expenso hujus publicatae anno, scilicet 1532. ubi suspensae protestantium res non patiebantur sine limitatione, istum articulum religione olim unica tantum in Imperio vigente anno 1508. conceptum in Carolinam transcribi. Attamen cum eadem aetate leges nostrae in Anabaptistas se exhibeant satis rigidas, de ceteris autem sectis postmodum prohibitis nihil disponant, quam quod tolerandae non sint, utique apparet, moderatiora consilia nunc assumpta & poenas in sensu proprio sic dictas non in quamvis alienam a rationibus Imperii doctrinam, sed in hos tantum, qui tumultibus in rempublicam insurgunt, esse religuas,

de

de quibus folis etiam aliqui leges criminales in corpore Juris civil. contra haereticos scriptas explicare, forte non in vanum, fatagunt.

§. XVII.

Jurisdictio Caesarea in eodem causarum genere.

Ista omnia sicut in genere prolata sunt, ita etiam in specie & principaliter ad Domines territoriales spectant. Verum haec sibi locum adhuc postulat quaestio, quomodo supremorum Imp. tribunalium jurisdictio in his causis fundata sit. Res vel Status Imperii attinet, ceterave immediata Imperii membra, vel mediatos. De Statibus quaeri non potest, sive ipsi prohibitas in Imperio sectas sequi incusentur, sive hospitium ipsis praebere & tolerantiam (a). Pulsatos nempe processibus coram tribunalibus Imp. institutis religionis causa ipsos Status, antequam bina novae religiones in consortium jurium Imperii admitterentur, Leges (b) commemorant & gesta referunt; neque etiam defunt ex illa altera causa decretorum a supremis Imp. Dicasteriis exempla (c). Sed de mediatis posset intercedere dubitatio (d), quae tamen evanescit, ubi Fiscali Imperii contra eos agendi jus est, qui scilicet nullibi nisi coram ipsis Imperii tribunalibus actiones suas instituit (e); cum ipsum repraesentet Imperatorem, qui subditos suos non coram alieno sed proprio judicio convenit. Est autem Fiscali Imp. agendi jus, ubi, quod universi Imperii graviter & immediate interest, violatur. Quod utique contingit, cum in aliquo territorio sectarum Legibus Imp. prohibitarum auctores aut patroni retinentur aut foventur, praesertim si doctrinae ejusmodi per libros in publicum sparguntur. Quapropter Fiscali, Caesareo una cum commissione Caesarea libraria, quae singulis nundinis Francofurtensibus

bus interest, & cujus ipse est membrum, in libros prohibitos inspectio injungitur. Nunc autem re per Commissionem librariam ad judicia Imperii delata non tantum in libros, sed potissimum in librorum auctores, typographos, bibliopolas, atque omnes complices animadvertitur, id quod in celebri illo de injuriosis aut religioni adversantibus libris *Edicto CAROLI VI.* de 18. Jul. 1715. (f) disponitur, verbis: Da aber gleichwohlen — dergleichen Laster- oder andere gegen die Reichsgrundgesetze in **Glaubens- und Staats-**sachen laufende Lehren, Schmähschriften zc. gedruckt und ausgegeben würden, solche alsfort ohne einige Nachsicht durch jedes Orts Obrigkeit **oder** unsere Bücher-Commissarios confiscirt, der **Urheber, Schreiber und Buchdrucker** aber sowohl als alle diejenige, so sie zum Verkauf **herumtragen und ausbreiten**, oder sich dazu gebrauchen lassen, an Gut und Vermögen, auch nach Beschaffenheit der Sachen und der Umstände an Ehr, Leib, Gut und Blut ohnmachlässig gestraft werden sollen. — — Allermäßen Wir unsern Reichsfiscalen sowohl bey unserm Kayf. Hofrath als Kayf. Cammergericht hierdurch ernstlich wollen erinnern haben, daß sie **gegen alle die oberwehnte Ueberrfahrer** dieser unserer Kayserl. Verordnung, sie seyn geistlich oder weltlich, ohne Ansehung der Person auf gebührende Straf unverzüglich **anrufen** und ihres Orts und Amts nach aller Strenge verfahren und handeln sollen. Ex quo edicto apparet, in eadem re & Imperatorem & Dominos territoriales concurrentem exercere potestatem. Huic unicam adhuc de *Politia Ordinationem* de 1577. Tit. 35. §. 3. & 4. apponere juvat, ubi de munere a Domino territoriali omisso ab Imperatore supplendo, tanquam altero jurisdictionis Caesareae casu, sancitum est: Daß alle und jede Obrigkeiten ernstlich Einschn thun und

H

ver

verschaffen sollen, — daß nichts, so der christlich. allgemeinen Lehr-
 ungemäß und widerwärtig — geschrieben, in Druck gebracht se. wer-
 de. — Wo aber einige Obrigkeit, wer die wäre, oder wie sie Na-
 men haben mögt, in Erkundigung solcher Ding, oder so es ihr ange-
 zeigt, darinn fahrlässig handeln und nicht strafen würde, alsdenn wollen
Wir entweder selbst wider dieselbige auch den **Dichter, Drucker**
 oder die **Buchführer, Händler und Verkäufer** ernstlich Straf für-
 nehmen lassen, oder aber soll unser Kayserl. **Fiscal** Amtswegen dagegen
 auf gebührende Straf procediren und handeln, welche Straf nach Ge-
 legenheit und Gestalt der Sachen unser Kayserl. **Cammergericht**
 zu setzen und zu moderiren Macht und Befehl haben soll. *Add. Ord.*
Pol. 1548. T. 34. §. 3. Quod hic de libris impressis proponitur, fa-
 cile etiam ex analogia rationis ad alios sectae prohibitaе propagan-
 dae modos, immo ad solam etiam sectariorum in quodam territo-
 rio tranquillam tolerantiam pro toto Imperio suspicione & prae-
 iudicio plenissimam referendum est, & sic pariter jurisdictio Cae-
 saris immediata aut concurrens aut suppletiva in casu superioris
 immediati aut incurii eorum, quae aguntur, aut complicitis, fun-
 data erit. Quin ubi res a Domino territoriali non est neglecta, Im-
 peratorem etiam ex officio seu ad Commissionis librariae vel Fisca-
 lis denuntiationem in librum quendam in territorio jam prohibi-
 tum insuper pro universo pariter Imperio, quae oportet decerne-
 re, sectariumque, qui talia promeruit, e territorio ejectum e
 finibus adhuc Imperii proscribere posse iam certum est, quam quod
 certissimum, cum hic non unci territorii commoda, cunctante
 forte Domino territoriali a Caesare supplenda, sed totius Imperii
 rationes legesque acriter hanc curam Imperatoris sibi expostulent,
 licet tunc typographus & reliqui, qui poenas Domino territoriali
 jam

jam dederunt, nihil amplius luant (g). Denique rem ejusmodi per provocationem ad tribunalia Imperii deferri posse non minus clarum est (b). Hanc igitur Caesaris potestatem, quam etiam in actum deductam esse exempla ostendunt (i), si ad custodiam LL. Imp. aut potestatem Caesaris inspectoriam cum MOSERO & BILNERO (k), aut Pacis Westph. executoriam referre velis cum HANKERO (l), per nos licet, quamvis iste etiam & rectius hoc iudicandi genus ex jure reformandi Caesari competente derivandam censuerit.

(a) Exemplum illustre suppeditant acta in comitiis 1566. cum Palatino: quam causam tractavit Caesar cum consilio Staruum, weil J. R. M. bevorgefanden, also in der stättlichen Anzahl, Ebur- und Fürsten, als J. R. und des H. R. geliebten Mitgliedern vertraulich, wie in einer hochwichtigen Sachen wohl zu handeln. LEHMANN *acta de P. R. L. III. c. 8. p. 332.* ut ita Caesar praeoccupaverit, quod postea ipsi in I. P. O. art. 5. §. 54. in f. commendatum est.

(b) Videantur tantum processuum ejusmodi imprimis suspensorum deinde abolitorum exempla in *Pace* scilicet *Norimb. 1532.* art. 1. *Rec. Imp. 1541.* §. 94. seq. *Trans. Pass.* §. 9. 11. 12. *Pac. Rel.* §. 19. 32.

(c) Quorum recensentur aliqua apud RODINGIUM *Pand. Cam. LI. T. VIII. §. 18.* DECKHERRUM *Vind. ad Blum. Tit. 30. n. 35.* *Consult. Form. L. 1. c. 56. n. 7.* LUDOLPHUM *Syst. Jur. Cam. append. 8. num. 81.* *Moser* *Abb. III. §. 17.*

(d) Injeta nuper ex infortunio occasione causae Bahrdrinae ab auctore scripti saepius allegati von der Gerichtsbarkeit der 5. Reichsgerichte etc. qui tamen per conclusum consilii imp. aul. exclusum fuisse Bahrdrum a coetu ecclesiae, immo retractionem sententiae ipsi injunctam §. 17. 20. 21. nescio unde somniat, atque inanes desuper tragoedias excitat. Praeter haec maxime mireris, quod, etsi auctor §. 19. p. 29. expressis verbis statuerit: Die Reichs-Kirchenpolicy, uti ille appellat, bestraf Sachen, welche von der Landeskirchenpolicy ungehandelt bleiben, und solche, die einen offenbaren schädlichen Ein-

fluß auf das ganze teutsche Kirchenwesen haben würden; nihilominus haud fundatam esse jurisdictionem Caesaream asserat contra mediatum §. 26. 32. nisi ad *instantiam subditorum*, qui *bono territorii* adversum esse demonstrarent, quod Dominus territor. in toleranda quadam Doctrina in Imperio reprobata admittit; & quamvis tunc etiam contra Dominum territorialem ob *abusum* juris reformandi territorialis decerni posse a judiciis Imperii concedat, nihilominus subditum haecenus male ab ipso toleratum a scribendo atque docendo de religione prohiberi non posse statuat, sine *communicatis* cum ipso *hoc domino territoriali consiliis*. p. 39.

(e) C. O. C. Part. II, Tit. 21. rubr. pr. & §. 8.

(f) In *Electis Juris publ.* Tom. VIII, p. 81. seq. & FABRI *Staatskanzley* T. XVI, pag. 728. seq.

(g) Confer. DECKHERR *Conf. for. L. I.* cap. 54. num. 2.

(h) Vid. casum supra §. XVI. nota relatum & famigeratam illam causam *Helmundicam* a MOSERO *Abb.* IV. §. 12. p. 172. seq. compendiose recensitam, ubi *Judicium Camerale* in contradictorio jurisdictionem sibi asseruit & per-
vicit.

(i) Vid. alleg. DECKHERR l. c. cap. 56. n. 7. ubi: „ *Illustrissimus Camerae*
„ *senatus decretis adversus sectarios locique in quo vivebant superiores, cita-*
„ *tione ad videndum se incidisse & condemnari in poenam privationis &*
„ *resp. banni una cum mandato poenali de non contraveniendo Legibus &*
„ *Constitutionibus Imp. Sectarios non hospitando sed exterminando & rele-*
„ *gando S. C. sub poena 30. marc. aur. Joannem Labadie, Petr. Ivonem,*
„ *Petr. Dulignonium, Henr. & Petr. a Schlütters cum adhaerentibus aliis*
„ *German. Imp. finibus ejecit 31. Octob. 1671. „ Confer. etiam, quae con-*
„ *tra SCHMIDIUM ob perversam Bibliarum versionem Werthemii impres-*
„ *sam a Caesare anno 1737. decreta sunt, & narrantur a MOSERO Staats-*
„ *rechtr III. Th. II, B. 19. Cap. §. 30. p. 238. seq & quae contra BAHRDTI-*
„ *UM novissime pronuntiata 27. Mart. 1779. quod conclusum exstat penes*
„ *auctorem scripti von der Gerichtsbarkeit 2c. in fronte & Relatorem der*
„ *neuesten Religionsbegebenheiten 1779. p. 821. Ut jam de exemplis scrip-*
„ *tae religioni tantum injuriosa concernentibus nihil asseram.*

(k)

(k) Mosers Staatsrecht III. Th. II. B. 19. Cap. §. 29. & Tr. von Kayserl. Regierungsrechten und Pflichten I. Th. 14. Cap. §. 17. p. 265. Wiener's Bestimmung der Kayserl. Machtvollkommenheit Leipzig 1780. II. Th. §. 69. p. 49. qui sic ait: Jene ist ein Theil der allgemeinen Kayserl. Pflicht und Oberaufsicht welche sich über das ganze Reich, folglich auch über Religionsfachen erstreckt, und den Kayser verbindet, davor zu sorgen, daß die Ruhe und Glückseligkeit Deutschlands, auch die Religionsverfassung des Reichs durch die Handlungen einzelner Reichsbürger und Unterthanen nicht leide, folglich weder durch Predigten, Schriften, Erklärungen der Bibel oder auf andere Weise angegriffen und untergraben werde. Hier ist also der Kayser pflichtmäßig verbunden dergleichen Handlungen einzelner Reichsunterthanen zu abnden.

(l) Qui ait: Imperator ad *ius reformandi* totius Imperii in corpore concurrir, & certo modo etiam vi *advocariae* & *potestatis executoriae* P. W. per totam Germaniam illud exerceat, quatenus nempe curat — ut novae sectae in Germania exortae aut in eam se ingerenti exercitium religionis per S. R. I. denegetur. §. 46. not. a.

§. XVIII.

Cura Caesaris & Comitiorum circa tutamen Legum de doctrina fidei disponentium.

Imperatori non tantum secundum Leges Imperii jurisdictio, sed & per universum Imperium inspectio merito attribuitur atque executio, ut sua legibus maneat vis & auctoritas. Ea tamen remedia, quae communiter in manu Caesaris sunt ad cavendam Legum infractionem apud singulos, constituunt processus fiscales, apud universos edicta atque comminationes in Imperio publicanda. Quando autem prius remedium nimis lentum, alterum parum efficax futurum esse deprehenditur, resque ad tantam ascendit corruptionem, ut hisce malum nequaquam sanari possit, excitandum tunc est & commovendum a Caesare Imperium, ut singuli

Status in Comitibus conjuncta manu honorem legum sustineant, atque de rationibus, quae felicissime illud efficiatur, consilia conferant, quae deinde sub auspiciis Caesareis ab unoquoque Statu & forte etiam Circulo in suis terris in exercitium deducenda sunt, atque de eorum successu iterum comitaliter conferendum, sicque totum negotium expediendum (a). Cum igitur, quod cordatiores protestantium nobis non dissimulant, (b) religioni inter ipsos haud levis momenti impendeant vicissitudines, in quibus accelerandis quamplurimorum manus reperiantur laboriosae; atque in iis non tantum de emendanda hinc inde protestantica religione, sed de communibus ac unicuique in Germania religioni haecenus sacrosanctis principiis ferme omnibus penitus evertendis agatur; res ab isto puncto non longe abesse videntur, ut hanc sibi medicinam postulent (b). Et postquam adeo inter ipsorum Doctores aliquis Consilii Imperialis aulici decreto admonitus, novum, quod animo conceperat variisque antea scriptis, obscurius tamen, propugnauerat, religionis systema a communibus in Germania receptis de religione principiis longissime recedens in lucem, & quidem ira ediderit, ut millenos atque iterum millenos eidem pariter ad stipulari, eandemque reformationem anhelare magna cum fiducia asseveraret, res nunc Commissionis Caesareae, quae Conventui Imperii praeest, decreto in fine anni praeteriti actu fuit exposita, (c) & comitale placitum expetitur; cui vero, fore ut propediem conficiatur, si versatissimorum in negotiis publicis vaticinio creditur (d), equidem spe admodum erecta vix est antecedendum. De cetero tamen si conficiendum sit, quominus per majora adornari possit, nulli subest dubitationi; cum non de universonum

pro.

protestantium dogmate novo constituendo, neque profus de ipsa religione Imperii legibus roborata, sed de quibusdam, quorum doctrina a ceterorum, protestantium pariter ac catholicorum, religione discedit, atque in novam abit religionem, coercendis agatur: nam in Statuum tantum protestantium cunctorum gratiam & petita & concessa fuit illa a pluralitate suffragiorum exceptio, quae causas religionis ad amicabilem compositionem remittit, quae igitur alias religiones non concernit.

- (a) Olim re eadem ab Imperatore comitiis proposita anno 1566. visum fuit Statibus protestantibus, visitationem ab unoquoque in suo territorio diligentem institutam remedium esse aptissimum: daß solches ein nützlicher und fürträglicher Weg sey, dadurch man solche Secten an Orten, wo sie eingerissen, abschaffen mag, nemlich daß ein jeder Stand mit christlicher Visitation und ernstlichem Aufsehn sein Fürstenthum, Landschaft und Herrschaft rein halte. LEHMANN *acta Pac. Rel.* L. II. cap. 4. p. 101.
- (b) Moser *Abh.* VI. S. I. p. 205 seq. RELATOR der neuesten Religionsbegebenheiten art. von den neuern Reformatoren in beyden protestantischen Kirchen &c passim: Auctor des unterthänigsten Gutachtens; erste und siebente Frage; ut FIDERTIUM in scenam non reducamus.
- (c) Vid. *Decretum Commissionis Caesareae* de dato 6. Decembr. 1779. fol. cui sub-juncta est ipsa fidei *Babrdianae* professio.
- (d) Moser *Tr.* von Teutschen Reichstagsgeschäften 4. B. I. Cap. 8. §. p. 334. AUCTOR des unterth. Gutachtens loco alleg. (§. XV. nor. e.) & ad quaestionem 9. ubi: Nun werden zwar noch manche Evangel. teutsche Hfse und Reichsstände gern das ihrige mit beytragen, daß denen je länger je weiter gehenden Abweichungen von der bisherigen christlichen und Evangelischen Religion und ihrer Lehrart gesteuert werde; und es würde, wenn viele Evangel. Hfse darinn dem catholischen Reichstheil, an dessen Denkungsart nicht zu zweifeln ist, beyträßen, die **Mehr-**
heit

heit der Stimmen alsdann wohl einen allgemeinen Reichschluß in der Sache bewirken können: Indessen weisen unterth. Subsignirte doch daran, daß, so lang die Sache in den obberührten Umständen verbleibt, die Evangel. Reichskände zu einem solchen Reichschluß mitbehüßlich seyn werden; sondern es ist eher zu vermuthen, daß sie so lange ihren Gesandten keine Instruction erteilen, und dadurch veranlassen werden, daß das Kayserl. Commissions-Decret in keinen Vorschlag und Berathschlagung gestellt werden kann.

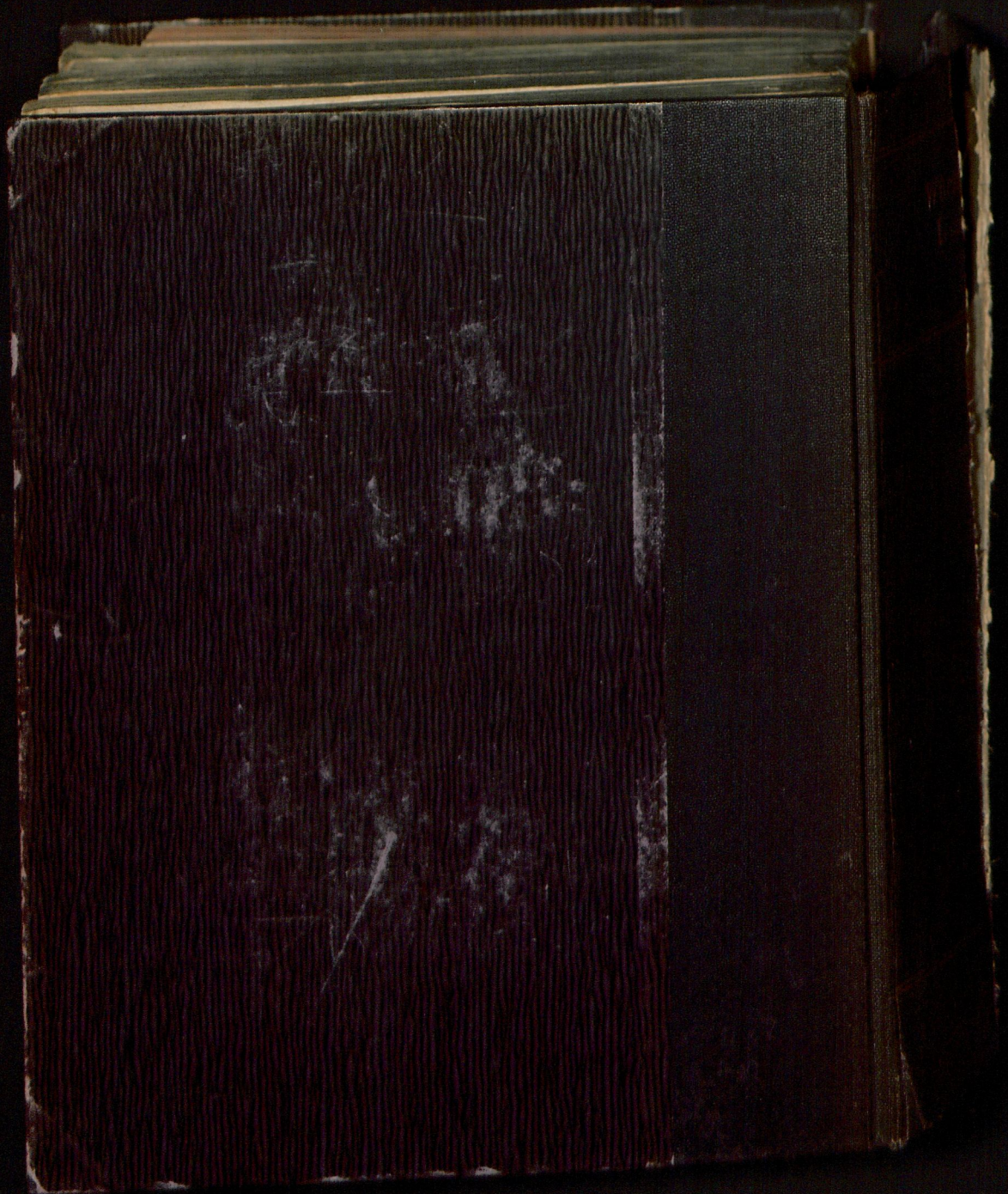
X2338862

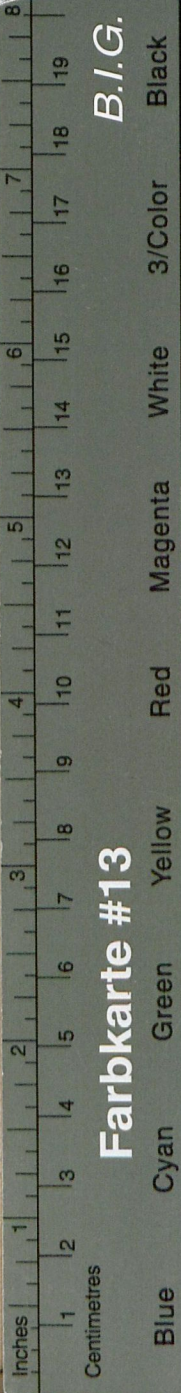
VD 18

ULB Halle
007 771 789

3

B.I.G.

Farbkarte #13

10

1781, 3.

TATIO INAUGURLIS JURIDICA
DE
CE RELIGIONIS
RMANIA NON TOLERATAE.

AM UNA CUM SUBJUNCTIS
NIVERSO JURE COROLLARIIS
AUSPICE

TER OPTIMO MAXIMO
ANNUENTE INCLYTO SENATU JURIDICO
PRAESIDE

ILI, CLARISSIMO ET CONSULTISSIMO DOMINO
OBO JOSEPHO HAUS, J. U. D.

ET CELSISS. S. R. I, PRINCIPIS EPISCOPI BAMBERG. ET WIRCEB.
ENT. DUCIS CET. CET. CONSILIARIO AULICO, JURIS NATURALIS
LICI GERMANICI PROFESSORE PUBLICO ET ORDINARIO,
SEQUENDIS SUMMIS IN UTROQUE JURE
HONORIBUS

PUBLICAE TUEBITUR
MORE RIGOROSIS EXAMINIBUS TENTATUS ET APPROBATUS
RGIUS ANTONIUS VOLLERTH,

RATISBONENSIS,
IM CANDIDATUS EMERITUS
AUDITORIO JURISCONSULTORUM
MARTII ANNO MDCCLXXXI:

Horis ante & post meridiem consuevis.

is Francisci Ernesti Nitribitt, Universitatis Typographi.

